శ్రీరస్తు

భాస్కరశతకము

టీకా తాత్పర్య సహితము.

సత్యవోలు అప్పారావుగారిచే వ్రాయబడినది.

మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు

రాజమహేంద్రవరము.

బుక్కు సెల్లర్సు అండు పబ్లిషర్సు

మాదేటి సన్యాసయ్యా అండు సన్సు

వారిచే ప్రకటితము.

రాజన్ ముద్రాశాలలో, ముద్రింపబడినది.

రాజమహేంద్రవరము

1924.

[వెల 0—4—0

శ్రీరస్తు.

భాస్కరశతకము.

ప్రకాశిక.

భాస్కరశతక మిరువురు కవులు రచించి రని కొందఱును మారన వెంకయ్య యనుకవి రచించెనని కొందఱును జెప్పుచున్నారు. శతకములు రచించిన కవులు చాలమంది తమనామములు సంపుఁ బొందుపఱచునాచారి మక్కల ఘున లేమిం జేసి నేఁ డిట్టియనుమానము మనకుఁ గలుగుటకుఁ గారణ మయ్యె. ఎవ్వరు రచించినను నందలి సారమును గ్రహించుటయే మనపని యై యున్నది. పెక్కుతావుల పాదపూరణము లగు వ్యర్థపదము లున్నను మొత్తముమీఁద రసవంతములు నీతిదాయకములు స్పష్టమగు పదసంఘటితములు భావపూరితములు నైనశతకములలో నిదియు నొక్కటి యని కవితాసార మెఱింగినవారు తలంపకపోరు. పూర్వకవులు శతకములలోఁ దమకవితాప్రౌఢిమఁ జూపుచు వచ్చిరి. ఇక్కవియును నట్లె తనకవిత్వమంతయుఁ జదివినవారు గ్రహింపవలెనను తలంపుతో రచించె. కావున చదువరు లిందలి సారము గ్రహింతురు గాక యని కోరుచు నంతటితో విరమించుచున్నాను. మఱియు నీశతకము కారాదిగ వ్రాసినవానిలో నొక్కటిగా నున్నది.

ఉ. శ్రీగలభాగ్యశాలిఁ గడుఁ జేరఁగ వత్తురు తారు దారఁ దూ
రాగమనప్రయాసములకైనను నోర్చియు నైన నల్పనా
ద్యోగము చేసి రత్ననిలయుండని కాదె సమస్తవాహినుల్
సాగరుఁ జేరుటెల్ల మునిసన్నుత మద్గురుమూర్తి భాస్కరా. 1

టీ. మునిసన్నుత=తపస్వులచే కీర్తింపఁబడువాఁడా, మద్గురు=నన్ను కాపాడువాఁడా, (గురువు=విద్యనేర్పునతఁడు, ఇట గురువునకును ఉపాస్యదైవమగు సూర్యునకును నన్వయము) భాస్కరా=సూర్యుఁడా, సత్‌వాహినుల్=అన్నినదులు, రత్న+నిలయుండు=(వజ్రము, వైడూర్యము, పద్మరాగము, మరకతము, నీలము, గోమేధికము, పవడము, ముత్యము, పుష్యరాగము,) అను నవరత్నములకు గని యైనవాఁడు. (రత్నములే యిల్లుగా గలవాఁడని యర్థాంతరము) అని, కాదె=కాదా, సాగరున్=సముద్రుని, చేరుటెల్ల=చేరుచుండుట, (అల్లె) శ్రీగలభాగ్యశాలిన్=సంపద గలవానిని, దూరా...ప్రయాసమునకున్=దూరమునుండి వచ్చుట యను కష్టమునకు, ఓర్చియున్=సహించియు, నిల్వన్=(వానికడ) నివసించుటకు, తారుతారె=తమంతటతామే, ఉద్యోగము చేసి=ప్రయత్నించి, చేరఁగవత్తురు=దరిఁజేరుదురు.

తా. రత్నములకు నిలయమైన సముద్రుని దూరమునఁ బ్రవహించిన నదులు చేరునట్లు సంపద కలవానిని జనులంతటతామే ప్రయత్నించి వచ్చి యాశ్రయింతురు.

ఉ. అంగన నమ్మరాదు తనయంకెకు రానిమహాబలాఢ్యు వే
భంగుల మాయలొడ్డి చెఱపంజుచు నెట్లన నాకయైన సా
రంగధరుం బదంబులును గరంబులు గోయఁగఁ జేసెఁ దొల్లి చి
త్రాంగి యనేకముల్ నుడువనేటికి యుక్తులు విన్న భాస్కరా.

తొల్లి రాజరాజనరేంద్రుఁడను చాళుక్యుఁడు తనకొమరుఁడగు సారంగధరునకు వివాహము సేయఁ దలంచిన కన్యయగు చిత్రాంగిని తానె వివాహమయ్యెననియు, నా చిత్రాంగి తనువలచిన సారంగధరుఁడు తనకోర్కె నీడేర్పమి నవమానితయై దనభర్తయగు నరేంద్రునితో నేరములు చెప్పి కాలుసేతులు నఱికించెననియు నొకకథ గలదు. అది యెచ్చట జరిగెనో తెలియదు, కాని యాంధ్రదేశమును బరిపాలించిన రాజరాజనరేంద్రుని కథ

నంటఁగట్టె చరిత్ర నెఱుఁగనివారు భ్రమించు చున్నారు. వేఁగిదేశమునకు రాజధాని యైనరాజమహేంద్రవరమున నుండి పరిపాలించుచున్న జైనరా రాజనరేంద్రుఁడు కాంచీపురము రాజధానిగఁ జేసికొని చోళరాజ్యము నేలు చున్న కుళోత్తుంగ చోళునికూఁతు నైనయమ్మంగదేవిని వివాహమాడి శాలివా హనశకము ౯౪౪ సంవత్సరమునకు సరి యైన క్రీస్తుశకము 1022 సంవత్సర మున పట్టాభిషిక్తుఁడై యనేక శాసనములు వ్రాయించు చున్నవాఁడు, ఇతనికి అమ్మంగ దేవివలనఁ గలిగినకుమారుఁడు కుళోత్తుంగ చోళుఁ డను నామాంతరము గలవాఁడు రాజరాజేంద్రచోళుఁడు తన మేనమామ రాజేంద్రచోళునికూఁతు మధు రాంతకిదేవిని వివాహమై మేనమామ [illegible] పండ్రెండ్రు [illegible] జయించి చోళరాజ్యమును వేఁగిదేశమును [illegible] క్రీ. శ. 1077 వ సంవత్సరమునఁ దనపినతండ్రి యైన విజయాదిత్యుని వేఁగిరాజ్యపాలనమునకు నియమించి తాను చోళరాజ్యము నేలుచుండెను. [illegible] [illegible] చెప్పు చుండెను, శాసన ము [illegible] [illegible] [illegible] సామాన్యజను [illegible] [illegible] [illegible] ఆంధ్రభాషా [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] శ్రీయశఃసంభూతుఁడు [illegible] రాజరాజనరేంద్రుని [illegible] [illegible] నంటఁగట్టి [illegible] కొడిగట్టిన న్యాయముగాదు.

టీ. భాస్కరా, అంగనల్ = స్త్రీలని, నమ్మరాదు. = నమ్మఁగూడదు, [illegible] యంకకురాని = తనవశము కాని, మహాబలాఢ్యుల్ = గొప్పబలము గలవారి (సైన) వేథంబులన్ = అనేకమార్గములు, మాయలు + పన్ని = మాయలు పన్ని, చెఱుపన్ = నశింపఁజేయుటకు, [illegible] పెట్టన్ = ప్రయత్నించును, వివేక...ధనుల్ = జ్ఞానధనుఁ డైనసారంగధరుని, పదంబులు = పాదములు, కరంబులు = చేతులు, నుడువరాని కుయుక్తులు = చెప్పరానిమాయలు, పన్ని, తొల్లి = మునుపు, చిత్రాంగి = చిత్రాంగి యనుపేరు గలయాఁడుది, కోయఁగన్ = నఱకునట్లు చేసె.

తా. భాస్కరా! స్త్రీని నమ్మరాదు. తనవశము కాని బలవంతుని నైన ననేకభంగుల మాయలు పన్ని చంపఁ జూచును. జ్ఞానధనుఁ డై[illegible]

సారంగధరుని కాలుసేతులు చెప్పించి [illegible] పన్ని తొల్లి చిత్రాంగ యను నాఁడుది నటికింప లేదే.

ఉ. అక్కఱపాటు వచ్చు సమయంబునఁ జుట్టము లొక్కరొక్కరిన్
మక్కువ [illegible] ముక్తమేసుమీ,
యెక్కుట [illegible] నోడల [illegible] బండ్లు నోడలున్
నెక్కి [illegible] భాస్కరా!

టీ. భాస్కరా! [illegible] సమయంబునన్ = వచ్చు వేళ, చుట్టములు = [illegible] ఒక్కరు + ఒక్కరు [illegible] ఒకరినొకరు, మక్కువ + [illegible] + [illegible] = స్నేహమునకు [illegible] ఒక్కట = ఒకా నొకప్పుడు, నీటిలోన = [illegible] మీఁద, బండ్లును, మెట్టనేల = మెట్టభూమియందు, [illegible] = పడవలును, [illegible] ప్రత్యక్షము, కాదె.

తా. బంధువు లగువారు పరస్పరసహాయము జేసికొనుట మిక్కిలి మెప్పిదము. ఎట్లనఁగా బండ్లమీఁద నోడలు నోడలమీఁద బండ్లు నడచుట మనము చూచుచున్నాము కదా.

చ. అడిగినయట్టి యాచకులయాశ లెఱుంగక లోభవర్తియై 2
కడపిన ధర్మదేవత యొకానొకయప్పుడు నేదు నాని క
య్యెడల న పెట్లు పాలు తమ కిచ్చునె యెచ్చటనైన లేఁగ లేఁ
గుడువఁగ నీనిచో గెరలి గోవులు తన్నును గాక భాస్కరా.

టీ. లోభవర్తియై = పిసినిగొట్టుతనము కలవాఁడై, అడిగినయ.... యాచకులు = కోరినయాచకులయొక్క, ఎఱుంగక = తెలిసికొనక, కడపిన =

పీన, వానికిన్ = అలోభికి, ఒకానొకయప్పుడు = ఒకొక్కవేళ, ధర్మదేవత = దైవము, ఈదు = ఇయ్యఁడు. అదెట్లు = అదియేలాగన, గోవులు = ఆవులు, లేఁగ లన్ = లేదూడలను కుడువఁగనీనిచో = కుడువనీయకున్నయెడల, కెరలి = సంతోషించి, పాలు, తేఁపకచ్చునె = తేపకచ్చునా, తన్నునుగాక = తన్నునుగాని, భాస్కరా.

తా. అర్థులకు పెట్టక తాను తినవలె నని తలంచు లోభికి దైవము సహాయుఁడై సంపద లీయఁడు. ఎట్లనఁగా గోవులు లేఁగలను కుడువకుండఁ బా లిచ్చుట గలదె.

చ. అతిగుణహీనలోభికిఁ బదార్థము గల్గిన లేక యుండినన్
మితముగఁ గాని కల్మిగలమీఁదటనైన భుజింపఁ డింపుగా
సతమని నమ్ము దేహమును సంపద నేఱులు నిండి పాఱినన్
గతుకఁగఁ జూచుఁ గుక్క తనకిట్టడమీఱక యెందు భాస్కరా

టీ. అతి...లోభికిన్, అతిగుణ = మిక్కిలిగుణముచేత, హీన = తక్కువైన (అనగా మంచిగుణములు లేని), లోభికిన్ = పిసినిగొట్టువానికి, పదార్థము = వస్తువు, కల్గినన్ = ఉన్నను, లేకయుండినన్ = లేకపోయినను, మితముగన్ = నియమముగానే, కాని, కల్మి = సంపద, కలమీఁదటనైన = ఉన్నవాఁడైనను, ఇంపుగాన్ = తృప్తిగా, భుజింపఁడు = తినఁడు, దేహమును = శరీరమును, సంపదన్ = సంపదను, సతమని = శాశ్వతమని, నమ్మి. కుక్క, ఏఱులు = నదులు, నిండిపాఱినన్ = నిండ ప్రవహించినను, తనకిట్టడన్ = తననీమము, మీఱక = తప్పక, కతుకఁగ = నాలుకతో నందికొనఁగ, చూచు,

తా. నదులు నిండిపాఱుచున్నను కుక్క తననీమము ననుసరించి నాలుకతో గతుకఁ జూచినట్లు, పిసినిగొట్టుతనము గలవాఁడు సంపద గలిగిన వాఁడైన, తననీమముదప్పక స్వల్పముగానె తినునుగాని కడుపార భుజింపఁడు.

చ. అదను దలంచి కూర్చి ప్రజ నాదర మొప్ప విభుండు కోరినన్
గదిసి పదార్థ మిత్తు రటు కాక వేగము కొట్టి తెం డనన్
మొదటికి మోసమౌఁ బాఁడుగు మూలము గోసినఁ బాలుగల్గునే
పిదికినఁగాక భూమిఁ బసిబృందము నెవ్వరికైన భాస్కరా. ౬

టీ. భాస్కరా! అదను = సమయము, తలంచి = తలపోసి, ప్రజల్ = జనులను, విభుండు = రాజు, ఆదర మొప్పన్ = ప్రేమతోడ, కూర్చి = చేరదీసి, కోరినన్ = కోరఁగా, కదిసి = సమీపించి, పదార్థము = వస్తువు, ఇత్తురు = ఇచ్చెదరు, అటు కానక = ఆవిధముగాక, కొట్టి = దండించి, తెండు + అనన్ = తెమ్మనఁగా, మొదటికిన్ = తొలుతటి పరిపాలనకు, మోసమౌన్ = చెరుపుగలుగును, పసి బృందము = గోసమూహము, పిదికినఁగాక, పాఁడుగుమూలము కోసినన్ = పాఁడుగు మొదలు కోయఁగా, పాలు, కల్గునే = ఉండునే.

తా. భాస్కరా! గోవులు తమ్మాదరించి మెల్ల పిదికినపుడు పాలిచ్చును కాని పాఁడుగుమూలము గోసిన పాలియ్యవు. అట్లు ప్రజల నాదరించి వారిసౌఖ్యమునకు భంగము కలిగింపక నేర్పుతో కోరినవస్తువును సేకరింపఁ గలఁడు కాని బాధించి సాధింపలేక మొదటికే మోసము తెచ్చుకొనునని తాత్పర్యము.

చ. అనఘునికైనఁ జేకుఱు ననర్హుని గూడి చరించినంతలో
మనమెరియంగ నప్పు డవమానము కీడు ధరిత్రియందు నే
యనువుననైనఁ దప్పదు యదార్థము తానది యెట్లనన్నచో
నినుమును గూర్చి యగ్ని నలయింపదె సమ్మెటపెట్టు భాస్కరా

టీ. భాస్కరా! ధరిత్రియందున్ = భూమియందు, అనఘునికైనన్ = పాపములేనివాని (జితేంద్రియుఁడైన) వానికైన, అనర్హునిన్ = యోగ్యతలేనివాని

(దుర్మార్గుని) కూడి = చేరి, ఉండుమాత్రకే = కలిగినమాత్రమున, మనము = మనస్సు, ఎరియంగన్ = పరితపింపఁగా, అవమానము = నింద, కీడు = ఆపద సేయుటల్ = సంభవించును, ఏయనుమానమున్ = ఏయుపాయమున నైనను, తప్పవు యదార్థము = నిశ్చయము, అడగొల్పంటలన్నన్ = అగి యేపగిదినన, సమ్మెటపెట్టున్ = సుత్తిదెబ్బ, ఇనుమునుగూర్చి, అగ్నికిన్ = అనుమానమునంటిన నిప్పునకు, అలయింపక = కలుగుట లేదా.

భా. గుణవంతుఁడు దుర్మార్గునితోఁ గూడి వసించునంతన వానికి పరితాపము కలిగించు నపకీర్తియు నాపదయు సంభవించును. ఎట్లన, యినుముతో గూడినంతమాత్రమున నగ్నికి సమ్మెటదెబ్బలు కలుగుట లేదే. అట్లె యోగ్యునికి గలుగు నని భావము.

చ. అలఘుగుణప్రసిద్ధుఁ డగునట్టిఘనుం డొకఁ డిష్టుఁడై తనన్
వలచి యొకించు కేమిడిన వానికి మిక్కిలిమేలు సేయుఁగా
తెలిసి కుచేలుఁ డొక్కకొణిసెం డడుకుల్ దనకిచ్చినన్ మహా
ఫలదుఁడు కృష్ణుఁ డత్యధిక భాగ్యము లాతని కీఁడె భాస్కరా! 8

టీ. భాస్కరా! అలఘు...ఘనుఁడు, అలఘు = చిన్నదికాని (అనఁగా గొప్పదియగు) గుణప్రసిద్ధుఁడు = గుణములచే ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు, అగునట్టిఘనుండు = అయిన గొప్పవాఁడు, ఒకఁడు, ఇష్టుఁడై = మిత్రుఁడై, తన్ను, వలచిన = కోరిన, ఒకించుక = మిక్కిలికొంచెమైనను, ఏమిడినన్ = ఏమిచ్చినను, వానికి, మిక్కిలి, మేలు సేయు = చాల మేలు సేయును, తెలిసి = (మిత్రుఁడని) యెఱిఁగి, కుచేలుఁడు, ఒక్కకొణిసెండడుకుల్ = ఒక్కపిడికెడడుకులు (కొణిదిలి = పిడికిలి) తనకిచ్చినన్ = (కృష్ణున)కియ్యఁగా, మహాఫలదుఁడు = గొప్పదానముల నిచ్చువాఁడు, (అగు) కృష్ణుఁడు, అత్యధికభాగ్యములు = మితిలేనిసంపదలు ఆతనికిన్ = ఆకుచేలునకు, ఈఁడె = ఇయ్యఁడా.

భా. తనమిత్రుఁ డైనకుచేలుఁడు పిడికెడడుకులు ప్రేమచే నొసంగినం

కమాత్రమున గొప్పదాత యైనకృష్ణుఁడు వానికి మితిలేనిసంపద లిచ్చి రక్షించెను. శ్రీకృష్ణునిసహాధ్యాయి యైనకుచేలునిచరిత్రము భాగవతమునఁ గలదు.

చ. అవనివిభుండు నేరుపరి యై చరియించినఁ గొల్చువార లె
ట్లవగుణులైన నేమి పను లన్నియుఁ జేకుఱుఁ వారిచేతఁ బ్ర
విమలనీతిశాలి యగు రాముని కార్యము మర్కటంబులే
తవిలి యొనర్పవే జలధిదాటి సురారులఁ ద్రుంచి భాస్కరా ?

టీ. భాస్కరా! అవనివిభుఁడు = ఇలయేలిక, నేరుపరి యై = నేర్పుగలవాఁడై, చరియించినన్ = మెలఁగినచో, కొల్చువారలు = సేవించువారు, ఎట్లు = ఏపగిది, అవగుణులు = దుర్గుణములుకలవారు ఐననేమి, వారిచేతనే = ఆ దుర్గుణములు కలవారిచేతనే, పనులన్నియున్ = వ్యవహారములన్నియు, చేకుఱున్ = నెఱవేఱును, ఎట్లన = ఏవిధమున ననఁ, ప్రవి...శాలి, ప్రవిమల = నిర్మలమైన, నీతిశాలి = సకలనీతులు నెఱింగినవాఁడు, అగురాముని కార్యము = అను శ్రీరామచంద్రుని కార్యము, మర్కటములె = వానరములె, తవిలి = పూని, జలధిన్ = వారాశిని, దాటి, సురారులన్ = (దేవతలకు విరోధులైన) రాక్షసులను, త్రుంచి = చంపి, ఒనర్పవె = చేయవా ?

తా. రాజు నీతివిశారదుఁడై ధర్మమార్గానుచరుఁడై యుండునేని, కొల్చువారు దుర్మార్గులైనను, వానరములు శ్రీరామచంద్రుని వెన్నంటి సముద్రముదాటి రాక్షసుల సంహరించి సకలకార్యములు నొనర్చినవిధమున సర్వము. నెరవేరును.

ఉ. ఆదర మింత లేక నరుఁ డాత్మబలోన్నతి మంచివారికిన్
భేదము చేయుటం దనదు పెద్దరికం బగు మూల మెట్లుమ
ర్యాద హిరణ్యపూర్వకశిపన్ దనుజుండు గుణాఢ్యుఁడైన ప్ర
హ్లాదున కెగ్గుచేసి క్షయంబును బొందఁడె మున్ను భాస్కరా.

టీ. భాస్కరా! నరుఁడు=మానవుఁడు, ఆదరము=దయ, ఇంతలేక=కొంచెమైనను లేక, ఆత్మబలోన్నతి=తనబలాతిశయమున, మంచివారికిన్=యోగ్యులకు, ఖేదము చేయుటన్=వేఁదిమి చేయుట, తనదు పెమ్మికిన్=తనగొప్పతనమునకు, కీడగు=భంగమగును, మూలమెట్లు=కారణమేమి, అమర్యాద=చెడుబుద్ధిని, మున్ను=మునుపు, హిరణ్యపూర్వకశిపుఁ డనుజుఁడు, హిరణ్య=హిరణ్యశబ్దము, పూర్వ=ముందుగల, కశిపుఁడనుజుఁడు=కశిపుఁడను రాక్షసుఁడు, గుణాఢ్యుఁడు=సుగుణములకు నిలయుఁడు, ఐన ప్రహ్లాదునకు=అయిన ప్రహ్లాదుఁడను వానికి, ఎగ్గు=కీడు, చేసి, ప్రళయంబు=నాశనమును, పొందఁడే=పొందఁడా. పొందెనని భావము.

తా. దయలేని మనుజుఁడు బలవంతుఁడ నని గర్వించి మంచివారి కెగ్గొనర్చినచో గుణవంతుఁడైన ప్రహ్లాదునకు కష్టము చేసిన హిరణ్యకశిపునట్లు నాశము నొందును. ప్రహ్లాదచరిత్ర భాగవతమున గలదు.

ఉ. ఆరయ నెంతనేర్పరికి నైన చరించిన వానిదాపునన్
గౌరవ మొప్పఁ గూర్పనుపకారిమనుష్యుఁడు లేక మేలు చే
కూరదు పెట్టు హస్తమునఁ గూడునె చూడఁ బదాఱువన్నెబం
గారములోననైన వెలిగారము గూర్పకయున్న భాస్కరా 11

టీ. భాస్కరా! ఆరయన్=యోచింపఁగా, ఎంతనేర్పరి=ఎంతనేర్పు గలవాఁడు, అయి చరియించినన్=అయిన ప్రవర్తించుచున్నను, వానిదాపునన్=వాని దగ్గఱ, గౌరవము ఒప్పన్, కూర్పనుపకారిమనుష్యుఁడు=సమకూర్చునుపకృతి సేయుమానవుఁడు, లేక, మేలు=మంచితనము, చేకూరదు=కలుగదు, అది యెట్లు, చూడ=యోజింపఁగ, పదాఱువన్నెబంగారములోననైనన్=మంచి బంగారులోనైనను, వెలిగారము, కూర్పకయున్న=చేర్పకున్నచో, హస్తమునఁ గూడునె=అతుకుకొనుట సంభవించునా?

తా. పదాఱువన్నెబంగారమైనను వెలిగారము కలియకుండ నతుకు

కొననియట్లు మంచివానికైనను గౌరవనీయుఁ డగువానితో గూడి చరింపని యెడ మంచికీర్తి రానేరదు.

ఉ. ఈక్షితి నర్థకాంక్ష మది నెప్పుడు బాయక లోకులెల్ల సం
రక్షకుఁ డైన సత్ప్రభుని రాకలఁ గోరుదు రెందుఁ జంద్రికా
పేక్షఁ జెలంగి చంద్రుఁ డుదయించువిధంబున కై చకోరపుం
బక్షులు చూడవే యెదు రపారముదంబునఁ బూని భాస్కరా

టీ. భాస్కరా! ఈక్షితిన్=ఈమేదినియందు, ఎల్లలోకులు=అందఱు మానవులు, అర్థకాంక్షన్=ధనాశను, ఎప్పుడు=అనవరతము, పాయక=వదలక, సంరక్షకుఁడు=కాపాడువాఁడు, ఐనసత్ప్రభునిరాకల=ఐనమంచిదొరల యొక్క వచ్చుటను, ఎందు=ఎప్పుడును, కోరుదురు, చంద్రికాపేక్షన్=వెన్నెలపై గలవేడ్కను, చెలంగి=సంతోషించి, చంద్రుఁడు=వెన్నెలదొర, ఉదయించువిధంబునకై=తోచుచందమునకు (లేక సమయమునకు) చకోరపుంబక్షులు=చకోరపక్షులు, అపారముదంబున=పట్టరానిసంతోషమున, ఎదురుచూడవే=ఎదురుచూడవా?

తా. మానవులు తమక్షేమముగోరి కంటినిఱెప్పవలె కాపాడు రాజును సందర్శించుటకు వెన్నెలపులుగులు చంద్రునికొఱకు నిరీక్షించువడువున నెదురు చూచుచుందురు.

ఉ. ఈజగమందుఁ దా మనుజుఁ డెంతమహాత్మకుఁ డైన దైవమా
తేజము తప్పఁ జూచునెడఁ ద్రిప్పరికొల్పుఁడు నెట్లనన్ మహా
రాజకుమారుఁ డైన రఘురాముఁడు గాల్నడఁ గాయలాకులుఁ
భోజన మై తగన్వనికిఁ బోయి చరింపఁడె మున్ను భాస్కరా

టీ. భాస్కరా! మనుజుఁడు=నరుఁడు, తానెంతమహాత్మకుఁడైన=ఎంతప్రజ్ఞగలవాఁడైనను, దైవము=భగవంతుఁడు, ఆ తేజము=ఆప్రభావము,

తెప్పఁజూచునెడ = మార్పునెంచునెడ, త్రిమ్మరి = తిరిగిప్పలబడి, కోల్పడు = పోగొట్టుకొనును, ఎట్లన, మహారాజకుమారుఁడైన రఘురాముఁడు = (దశరథ) మహారాజకుమారుఁడైన శ్రీరాముఁడు, కాల్నడ = కాలినడకను, వనికి = వనమునకు, పోయి, కాయలాకులున్ = కాయలు, ఆకులు, లేక భోజనమై = తనకు భుజింపతగినదై, తగన్ = ఉండ, చరింపఁడే = సంచారము చేయఁడా.

తా. మానవుఁ డెంతశ్రేష్ఠుఁ డైనను, దైవోపహతుఁ డైనప్పుడు, దశరథమహారాజకొడుకు శ్రీరామచంద్రుఁడు మహారణ్యమున బలుకష్టములు పడినట్లు భ్రష్టాధిహీనుఁడై చిక్కులం బడును.

చ. ఉరుకరుణాయుతుండవు సమయోచితమాత్మఁ దలంచి యుగ్రవా
క్పరుషతఁ జూపినన్ ఫలము గల్గుట తథ్యముగాదె యంబుదం
బురిమినయంతనే కురియకుండునె వర్షము లోకరక్షణా
స్థిరతరపోషణంబునకు నాశుజనంబు లెఱుంగ [illegible] దా. 14

టీ. ఉరుకరుణాయుతుండవు = మిక్కుటమైన దయతో కూడినవాఁడవు, సమయోచితము = సందర్భమునకు తగినది, ఆత్మన్ = మనస్సునఁ, తలంచి = ఊహించి, ఉగ్ర... పరుషత, ఉగ్ర = తీవ్రమైన, వాక్ = మాటయొక్క, పరుషతన్ = కాఠిన్యమును, చూపినన్ = చూపినప్పటికిని, ఫలము = (వానివలని) లాభము, కల్గుట = పొందుట, తథ్యమే కదా = తప్పనిదేకదా, ఎట్లన, అంబుదము = (నీటిని ఇచ్చెడిది) మేఘము, ఉరిమినయంతనే = గర్జించినంతమాత్రమునను, ఆశుజనంబులు = అందఱును, ఎఱుంగఁగ = తెలిసికొనునట్లు, లోకరక్షణ = లోకమును సంరక్షించుటయందు, స్థిరతరపోషణంబునకు = కదలని పరాక్రమముతో, వర్షము = వాన, కురియకుండునే = కురియకుండునా?

తా. లోకభయంకరమైన గర్జనము సేయు మేఘము, సకలజీవరాసుల సంరక్షించుటకు వానను గురిపించినట్లు దయాంతరంగము గలమానవుఁడు పరుషవాక్య మాడినను పాపముల రక్షించును.

ఉ. ఉరుగుణవంతుఁ డొడ్లు దన కొండపకారము సేయునప్పుడుం
బరహితమే యొనర్చు నొకపట్టున నైనను, గీడుఁ జేయఁగా
నెఱుఁగఁడు నిక్కమే కద యదెట్లనఁ గవ్వముఁబట్టి యెంతయున్
దరువఁగఁ జొచ్చినం బెరుఁగు తాలిమి నీయదె వెన్న భాస్కరా

టీ. భాస్కరా! ఉరుగుణవంతుఁడు=మిక్కిలిగుణము గలవాఁడు, ఒడ్లు=ఇతరులు, తనకున్, ఒండపకారము=ఒక్కకీడు, సేయునప్పుడున్=చేయునపుడు, పరహితమే=ఇతరులకు మేలే, ఒనర్చు=చేయును, ఒకపట్టున నైనను=ఒకప్పుడైనను, కీడు=అపకారము, చేయఁగా=చేయుట, ఎఱుఁగఁడు, నిక్కమేకద=నిజమేకద, అదెట్లన, కవ్వము=పెరుగుచిలుకు సాధనమును, పట్టి, ఎంతయుందరువఁగ=మిక్కిలిచిలుకఁగ, పెరుఁగు, తాలిమి=ఓర్పు(తో) వెన్న=నవనీతము, ఈయదె=ఇయ్యదా? ఇచ్చు ననుట.

తా. పెరుగు కవ్వమునఁ జిలుకఁగను, నోర్పుతో దనయందున్న వెన్న నిచ్చునట్లు సజ్జనుఁడు దన్ను బాధించువారికైనను నుపకారము సేయుచునే యుండును.

చ. ఉరుబలశాలి నంచుఁ దను నొల్లనియన్యపతివ్రతాంగనా
సురతముఁ గోరెనేని కడసుమ్మది భూతికిఁ బ్రాణహానికిన్
శిరములు నేల రాఘవునిచే దశకంఠుఁడు ద్రుంగిపోవఁడే
యెఱుఁగక సీతకాసపడి యిష్టబంధుభృత్యులఁగూడి భాస్కరా

టీ. భాస్కరా! ఉరుబలశాలినంచు=మిక్కిలిబలము కలవాఁడ నని తను=తన్ను, ఒల్లని=ఇష్టపడని, అన్యపతివ్రతాంగనా=పరకాంతయొక్క, సురతము=కలయిక, కోరెనేని, అదిభూతికి=అది సంపదకు, కడసుమ్ము=అంత్యమేసుమా! ప్రాణహానికిన్=(మరియు) ప్రాణమునకు అంత్యము, దశకంఠుఁడు=రావణుఁడు (పదిశిరములు కలవాఁడు) ఎఱుంగక=తెలియఁజా

లకు, సీతకు=సీతాదేవికి; ఆసపడి=ఆసించి, ఇష్టుల=ప్రేమగలవారిని, భృత్యులు=సేవకులను, గూడి=గూడుకొని, శిరములు=తలలు, రాఘవునిచే=శ్రీరామచంద్రమునిచేత, కూల=కూలిపోవ, త్రుంగిపోవఁడే=చావఁడా.

తా. అన్యకాంతల నాశించిన బలశాలి యైనను సంపదలనుగోని శ్రీరామచంద్రునిపరకాంత నాశించిన రావణునివలె నశించును.

ఉ. ఊరక వచ్చుఁ బాటుపడకుండిననైన ఫలం బదృష్ట మే
పారఁగఁ గల్గువానికి, బ్రయాసము నొందిన దేవదానవుల్
వారటుండఁగా నడుమవచ్చినశౌరికిఁ గల్గఁగాదె శృం
గారపుఁబ్రోవు లక్ష్మియును గౌస్తుభరత్నము రెండు భాస్కరా

టీ. భాస్కరా! అదృష్టము=భాగ్యము (సుకృతము), ఏపారఁగఁ=పెంపొందునట్లు, కల్గువానికి=కలుగు మానవునకు, పాటుపడక+ఉండిననైన=కష్టపడకుండినను, ఫలంబు=లాభము, ఊరకవచ్చు, ఎట్లన=ఏపనియందైనఁగా, ప్రయాసము=శ్రమ, ఒందిన=చెందిన, దేవదానవుల్=దేవతలు, రాక్షసులు, అటుండఁగా=(కష్టపడుచు) ఆపనియందుండ, నడుమ=మధ్యను, వచ్చిన శౌరికి=ఏతెంచినహరికి, శృంగారపుఁబ్రోవు=సౌందర్యమునకు నిలయును, (ఐన) లక్ష్మియును=సిరియు, కౌస్తుభరత్నము=కౌస్తుభమను పేరుగలరత్నము, రెండును, కల్గఁగాదె=చేకూరదుకదా.

తా. దేవదానవులు మందరగిరిని కవ్వముగ, వాసుకిని దరతాడుగఁ జేసి పాలసంద్రమును త్రచ్చుచు నాయాసపడుచుండ నడుమ వచ్చినశౌరికి పాలకడలి జనించిన సౌందర్యమున నలరారులచ్చియు, గనులపండువు సేయు కౌస్తుభము నొసంగినట్లు శ్రమపడకుండ నదృష్టవంతులకు ఫలము చేకూరును.

ఉ. ఊరక సజ్జనుం డొదిగియుండిననైన దురాత్మకుండు ని
ష్కారణ మోర్వలేక యపకారము చేయుట వానివిద్యగా

చీరలు నూటయిరుటంకములు చేసెడివైనను బెట్టె నుండఁగాఁ
జేరి చినింగిపోఁ గొఱుకుచిమ్మట కేమిఫలంబు భాస్కరా 18

టీ. ఊరక = మిన్నక, సజ్జనుండు = మంచివాఁడు. ఒదిగియుండినన్ నైన = అడఁగియున్నను, దురాత్మకుండు = దుష్టుఁడు, నిష్కారణము = పనిలేకుండ, ఓర్వలేక = సహింపలేక, అపకారము = అపకృతి, చేయుట, వానివిద్య కా = వాని నేర్పరితనమేకదా. ఎట్లన = ఏవిధమునన, చీరలు = బట్టలు, నూటయిరుటంకములు = నూఱువెయిహారీలు, చేసెడివి = విలువయైనవి, ఐనను, బెట్టె = పెట్టెయందు, ఉండఁగా, చేరి = దగ్గరి, చినింగిపోన్ = ముక్కలగు నట్లు, కొఱుకుచిమ్మటకు = కొఱుకుచిమ్మటపురుగునకు, ఏమిఫలంబు = ఏమిలాభము? లాభము లేదని భావము.

తా. పెట్టెలో దాచినబట్టల చిమ్మట లకారణముగ కొట్టి పాడుచేయునట్లు, సజ్జను లొదిగియున్నను దుష్టు లన్యాయముగ వారి కపకారము చేయుదురు.

ఉ. ఎట్టుగఁ బాటుపడ్డ నొకయించుక ప్రాప్తము లేక వస్తువుల్
పట్టుపడంగ నేరవు నిబద్ధి సురావళిఁ గూడి రాక్షసుల్
గట్టు పెకల్చి పాల్కడలిఁ గవ్వముచేసి మథించి రంతయున్
వట్టిదె కాక యేమనుభవించిరి వారమృతంబు భాస్కరా.

టీ. భాస్కరా! ఎట్టుగన్ = ఏవిధముగ, పాటుపడ్డన్ = శ్రమపడినను, ఒకయించుక = ఒక్కకొంచె మైనను, ప్రాప్తము లేక = అదృష్టము లేక, వస్తువుల్ = పదార్థములు, పట్టుపడంగ నేరవు = దొరకవు, నిబద్ధి = నిడమే ఎట్లన రాక్షసుల్ = అసురులు, సురావళి = దేవతలు, కూడి, గట్టుపెకల్చి = మందరగిరిని పెఱికి, కవ్వముచేసి, పాల్కడలిన్ = పాలసముద్రమును, మథించిరి = త్రచ్చిరి. అంతయున్ = (వారి కష్టము) అంతయు, వట్టిదె కాక = నిష్ఫలమె కాక, వారు ఏమనుభవించిరి = ఏమిపొందిరి? ఏమియు లేదు.

తా. అమృతము నాశించి దానవులు దేవతలతో గూడి మందరగిరిని దచ్చి తెచ్చి కవ్వముగఁ జేసి పాలవెల్లిఁ ద్రచ్చి పలుపాట్లు పడినను నాయకులకు నంతయే నమృతము దొరకలేదు. అట్లె మానవుఁ డెంతకష్టపడిన నదృష్టము లేనప్పుడు ఫలము నిష్ఫలమై పోవును.

చ. ఎడపక దుర్జనుం డొరుల కెంతయుఁ గీడొనరించుఁగాని యే
యెడలను మేలుసేయఁ డొకయించుకయైనను జీడపుర్వు తాఁ
జెడఁదిను నింతెకాక పుడిసెండుజలంబిడి పెంపనేర్చునే
పొడ వగుచున్న పుష్పఫలభూరుహమొక్కటికైన భాస్కరా.

టీ. భాస్కరా! దుర్జనుఁడు = దుష్టుఁడు, ఎడపక = వదలక, ఒరులకున్ = ఇతరులకు, ఎంతయున్ = మిక్కిలి, కీడు = అపకారము, ఒనరించున్ = కలిగించును కాని, ఏయెడలను = ఎప్పుడైనను, ఇంచుకయేని = కొంచెమైనను, మేలు = ఉపకారము, చేయఁడు, చీడపుర్వు, తాన్ = తాను, చెడన్ = చెడునట్లు, తిను, ఇంతియెకాని = ఇంతియెకాని, పుడిసెండుజలంబు = కొంచెము నీరు, ఇడి = పోసి, పొడవు...రుహమున్ = పొడవైన పుష్పములతోను పండ్లతోను నుండు చెట్టును, పెంపనేర్చునే = పోషింపఁగలదా?

తా. భాస్కరా! దుష్టుఁడు పరుల కపకారము నొనరించును కాని యుపకారము నొక్కనాఁడైనఁ జేయఁజాలఁడు. చీడపుర్వు చెట్లను తిని పాడు చేయును కాని పెంచనేర్చునా?

ఉ. ఎడ్డెమనుష్యుఁ డేమెఱుఁగు నెన్నిదినంబులు గూడియుండినన్
దొడ్డగుణాఢ్యునందుఁ గలతోరపువర్తనలెల్లఁ బ్రాజ్ఞుఁ డే
ర్పడ్డ వివేకరీతి రుచిపాకము నాలుక గాంచునట్లు,
తెడ్డది కూరలోఁ గలయఁ ద్రిమ్మరుచుండిన నైన భాస్కరా.

టీ. భాస్కరా! ఎన్నిదినంబులు=ఎన్నినాళ్ళు, కూడియుండినన్=జతగొనియున్నను, దొడ్డగుణాఢ్యునందున్=ఉత్తమగుణములు గలవానియందు, కలతోఁగపురత్నవెల్ల=కన్న మేలు పోకిపెన్నియు, ప్రస్తుచేన్=సామర్థ్యముచేత, పేర్వడ్డ=పేరొందిన, వివేకరీతి=జ్ఞానము గలవానివలె, ఎడ్డెమనుష్యుఁడు=మూఢజనుఁడు, ఏమి + ఎఱుఁగు=ఏమి + తెలిసికొనఁగలఁడు, కూరలో, కలయ=కలిసి, త్రిమ్మరుచుండిననైన=మసలుచున్నను, తెడ్డు + అను ఆ తెడ్డు, రుచిపాకము=చవియొక్క సారము, నాలుకగాక=నాలుకవలెక్క, ఎఱుంగునే=తెలిసికొనఁగలదా.

తా. అనుపము కూరలలోఁ గలిసి మెలఁగు తెడ్డు నాలుకవలెను రుచిపాక మెఱుంగలేనివిధమున, ఎన్నికాలము యుండి దొడ్డగుణములు గలవానిఁ నంటి తిరుగుచున్నను మూఢుఁడు వాని గుణముల నెఱుంగఁజాలఁడు.

ఉ. ఎప్పు డదృష్టతామహిమ యించుకపాటిలు సంపదింపుపెం
పొప్పుచునుండుఁగాక యదియొప్పనినాఁడు రూపుమాయుఁగా
నిప్పున నంటియున్న యతినిర్మలినాగ్ని గురుప్రకాశముల్
దప్పిన నట్టిబొగ్గునకుఁ దా నలుపెంతయుఁ బుట్టు భాస్కరా.

టీ. భాస్కరా! ఎప్పుడు=ఏవేళ, అదృష్టతామహిమ=భాగ్యాతిశయము, ఇంచుకపాటిలు=కొంచెముండునో, అప్పుడు=ఆవేళ, సంపదింపు, పెంపు=ఆనందసౌఖ్యములు, ఒప్పుచునుండుగాక=కలిగియుండునుగాని, అది=ఆయదృష్టము, ఒప్పనినాఁడు=లేనినాఁడు, రూపు=ఆనందసౌఖ్యములనాకృతి, మాయుఁగా=మాసిపోవునుగదా, నిప్పున=అగ్నికణమున, అంటియున్న=తగిలియున్న, అతినిర్మలినాగ్ని=మిక్కిలి స్వచ్ఛమైన యగ్నియొక్క, గురుప్రకాశముల్=గొప్పకాంతులు, తప్పినన్=విడచిపోయినయెడ, అట్టిబొగ్గునకు=ఆబొగ్గయిన నిప్పుకకు, నలుపు=నల్లనికాంతి, తాన్=తాను, ఎంతయు పుట్టు=విస్తారము కలుగును.

తా. నిష్కళంక ప్రకాశమాన మైన యగ్నిహోత్రునిసంపర్కమున మిక్కిలితేజోవంత మై వెలసి లేనివాఁడు నగ్నిమసితో వెలయునట్లు మానవుఁ డదృష్టముగలవాఁ డానందసౌఖ్యములతో విరాజిల్లుచు నదిలేనివాఁడు కొంటె వికాసము చెడి దౌర్భాగ్యుఁ డగును.

ఉ. ఏగతిఁ బాటుపడ్డఁ గలదే భువి నల్పునకున్ సమగ్రతా
భోగము భాగ్యరేఖ గలపుణ్యునకుంబలె గాఢసత్త్వ సం
యోగమదేభకుంభయుగళోద్గళితామిషము నక్కకూన కే
లాగు ఘటించు సింహము దలంచినఁ జేకురుఁగాక భాస్కరా.

టీ. భువి= భూమియందు, అల్పునకున్= నీచునకు, ఏగతిన్= ఏ విధముగ, పాటుపడ్డన్= కష్టపడినను, భాగ్యరేఖ= అదృష్టరేఖ, కలపుణ్యునకుంబలెన్= కలిగినపుణ్యాత్మునకువలె, సమగ్రతాభోగము= నిండుకొన్న సౌఖ్యము, కలదే= కలదా. లేదని భావము. గాఢ= గొప్పదైన, సత్త్వ= బలముచేత, సంయోగ= కూడుకొన్న, మదేభ= (మద + ఇభ) మదపుటేనుఁగయొక్క, కుంభయుగళ= కుంభములు రెంటియందు, ఉత్ + గళిత = (పుట్టిన) బయలువెడలిన, మాంసము, సింహము= మృగరాజు, తలంచినన్= కోరినంతనే, చేకూఱుఁగాక= దొరకునుగాక, నక్కకూనకు, ఏలాగు= ఏవిధముగ, ఘటించున్= దొరకును.

తా. తలంచినమాత్రమున మదపుటేనుఁగు కుంభస్థలమునఁ గల మాంసము మృగరాజైన సింహమునకు దొరకును గాని యెంతకష్టపడినను నక్కకూనకు లభించనివిధమున నదృష్టవంతునకు గలభోగ మల్పుఁ డెంతకష్టపడినను బొందనేరఁడు.

ఉ. ఏడ ననిష్టుఁ డుండు నట కేఁగు ననిష్టుఁడు నిష్టుఁ డున్నచో
జూడఁగ నొల్లఁ డెట్లన నశుద్ధగుణస్థితి నీఁగ పూయముం

గూడినపుంటిపై నిలువఁ గోరినయట్టులు నిల్వనేర్చునే
నూడిదవెట్టు నెన్నుదుటి చొక్కపుఁగస్తురిమీఁద భాస్కరా॥

టీ. భాస్కరా! అనర్హుఁడు=నీచుఁడు, ఏడ=ఎక్కడ, ఉండు=నిలుచునో, అటకు=ఆచోటికి, అనర్హుఁడు=(మఱియొక) నీచుఁడు, ఏగు=పోవును, అర్హుఁడు యోగ్యుఁడు, ఉన్నచో=ఉన్నతావు, చూడఁగ=చూచుటకు, ఒల్లఁడు=ఇష్టపడఁడు, ఎట్లన, ఈఁగ, అశుద్ధగుణస్థితి=అపరిశుద్ధ మగు తావునందు (నదిగాన) పూయము=చీము, కూడిన పుంటిపై=ఉన్నపుండు మీఁద, నిలువన్=వసించుటకు, కోరినయట్టులు=ఇష్టపడినట్లు నూడిదవెట్టు=కాస్కవెట్టు (సొంపగు) నెన్నుదుటి=మంచి నుదుటియందలి, చొక్కపుఁ గస్తురిమీఁద=చక్కని కస్తూరిబొట్టుమీఁద, నిల్వనేర్చునే=నిలిచి యుండఁ గలదా.

తా. దుర్గంధమున మెలంగుసీఁగ చీముతో నిండిన పుండుపై నిలిచి నట్లు కమ్మని తావుల నీను కస్తురిబొట్టుపై నిలువఁజాలనివిధమున నీచుని కడ నిల్చు మఱియొకనీచుఁ డుత్తముని చెంత నిలువఁజాలఁడు.

ఉ. ఏల సమస్తవిద్యల నొకించుక భాగ్యము గల్గియుండినన్
జాలు ననేకమార్గముల సన్నుతి కెక్క నదెట్లొకో యనన్
రాలకు నేడ విద్యలు తిరంబుగ దేవరరూపు చేసినన్
వ్రాలి నమస్కరించి ప్రసవంబులు పెట్టరె మీఁద భాస్కరా

టీ. సమస్తవిద్యలన్=అన్నికళలతో, ఏల=(ప్రయోజన) మేమి? ఒకించుక=కొంచెము, భాగ్యము=సంపద, కల్గియుండినన్=ఉన్నయెడ, అనేకమార్గముల=పలువిధముల, సన్నుతి=స్తోత్రము, ఎక్కఁజాలు=చెందుటకు సరిపడును అదెట్లొకో=అది యేవిధమన. రాలకు, విద్యలు=కళలు, ఏడ= ఎక్కడ, తిరంబుగ=శాశ్వతముగ, దేవరరూపు=దేవతల పోలికగ, చేసినన్=

చెక్కఁగ మొదల, వ్రాలి = వంగి, నమస్కరించి = వందనముచేసి, ప్రసవంబులు = పూలు, మీఁద = విగ్రహములపై, పెట్టరె = చల్లరా, (వ్రాలు, వాలు యొక్క రూపాంతరము).

తా. సకల విద్యలు నేర్చుట యెందునకు? ఇంచుక భాగ్య మున్నచో సకలజనులు సన్నుతింతురు. ఏవిద్యలు లేని రాళ్లు దేవతారూపములు చెక్కనంతమాత్రమున సకలజనులు సాష్టాంగనమస్కారములు నందికొనుచు పూలచే బూజింపఁ బడుచుంట లేదా. (అనఁగా) లౌకికులతో దేవతావిగ్రహములఁ బూజించినట్లె ఫలాపేక్షచే భాగ్యవంతుల భూషింతురు గాని నిష్కాములై సకలవిద్యలు నేర్చి నిర్మలజ్ఞానమున వెలయువానిని పామరులు పూజింపక చెడుదు రని భావము. అనఁగా, జ్ఞానహీను లైనవారు ధనవంతుఁడు దౌర్భాగ్యుఁ డైనను బూజింతురు కాని సత్పురుషుఁ డైన విద్వాంసుని లెక్క సేయరని తాత్పర్యము.

ఉ. ఒక్కఁడె చాలు నిశ్చలబలోన్నతుఁ డెంతటికార్యమైనఁ దాఁ
జక్కనొనర్పఁ గౌరవు లసంఖ్యులు పట్టిన ధేనుకోటులన్
జిక్కఁగనీక తత్ప్రబలసేన ననేక శిలీముఖంబులన్
మొక్కపడంగఁ జేసి తుదముట్టఁడె యొక్కకిరీటి భాస్కరా.

టీ. ఎంతటి కార్యమైన = ఎంతపనియైనను, తాన్ = తాను, చక్క = బాగుగ, ఒనర్ప = చేయుటకు, నిశ్చలబలోన్నతుఁడు = కదలనిబలముచేత గౌరవింపఁబడువాఁడు, ఒక్కఁడే, చాలు. అసంఖ్యులు = లెక్కలేని, కౌరవులు = కురువంశజులు, పట్టినధేనుకోటులన్ = పట్టుకొన్న గోగణములను, చిక్కఁగనీక = లొంగనియ్యక, తత్ప్రబలసేన = ఆ (కౌరవుల) గొప్పసేనను, శిలీముఖంబులన్ = అమ్ములచేత, మొక్కపడంగఁ జేసి = ఓటు పడ జేసి, ఒక్కకిరీటి = అర్జునుఁ డొక్కఁడే, తుదముట్టఁడె = తుదముట్టఁడా.

తా. తొల్లి పాండవు లజ్ఞాతవాసము చేయునాఁడు గడువు సంపూర్ణ మగునాటికి విరటునిపట్టణమందు ప్రచ్ఛన్నవేషములనుంట గౌరవు లెఱింగి గడవుతీరినటుల నెఱుంగక విరటునిగోవులఁ బట్టి సేనానివహంబులతో జని వానిని గొంపోవుచుండ బృహన్నలవేషమున నున్నయర్జునుఁ డుత్తరునితో జని గోగణంబుల మరలించినకథ నిందు కవి యుదహరించినాఁడు. ఒక్కఁ బలవంతుఁ డెంతకార్యమైన సాధింపఁగలఁడు. బలసంపన్నుఁ డైన యర్జునుఁడు గోగణంబులఁ బట్టిన కౌరవసేనా నివహంబుల పెంపుమార్చి మరలింపఁజేసెను.

ఉ. కట్టడయైనయట్టి నిజకర్మము చుట్టుచు వచ్చి యేగతిం
బెట్టునొ పెట్టినట్లనుభవింపక తీఱదు కాళ్లమీఁదుగాఁ
గిట్టక ప్రేలుఁడంచుఁ దలక్రిందుగఁ గట్టిరె యెవ్వరైన నా
చెట్టున గబ్బిలంబులకుఁ జేసినకర్మముగాక భాస్కరా.

టీ. కట్టడ=విధిస్థాపితము, నిజకర్మము=అయిన తనకర్మము, చుట్టుచున్=ఆవరించుచు, వచ్చి, ఏగతిన్=ఏమార్గమున, పెట్టునో=ఉంచునో, పెట్టినట్లు=(ఆ) యుంచినమార్గమును, అనుభవింపక తీఱదు=పొందక తప్పదు, ఆచెట్టున, గబ్బిలములకు=తలక్రిందుపక్షులకు, చేసినకర్మముగాక=పొందిన కర్మముగాక, ఎవ్వరైన, కిట్టక=విరోధమున, కాళ్ళమీఁదుగా=కాళ్లపైకి, తలక్రిందుగాన్=తలక్రిందికి, ప్రేలుఁడంచు=వ్రేలాడుమని, కట్టిరె=బంధించిరా.

తా. గబ్బిలములను తలక్రిందుగా వ్రేలాడుమని యెవ్వరు శిక్ష పెట్టియుండలేదు కదా. వాని పూర్వకర్మమున నట్లున్నవి, అట్లే విధికృతమైన కర్మము ననుభవింపక తీఱదు.

ఉ. కట్టడ దప్పి తాము చెడుకార్యముఁ జేయుచునుండిరేని దోఁ
బుట్టినవారినైన విడిపోవుట కార్యము దుర్మదాంధ్యముం

దొట్టినరావణాసురునితో నెడఁబాసి విభీషణాఖ్యుఁ డా
పట్టునరాముఁ జేరి చిరపట్టము గట్టుకొనండె భాస్కరా.

టీ. కట్టడ=ధర్మము, (లక్షణావృత్తి) తప్పి=వదలి, తాము= జనులు) తాము, చెడుకార్యము=చెడ్డపని, చేయుచు, ఉండిరేని=ఉన్నయెడల, తోఁ బుట్టినవారలైన=సహోదరులైనను, విడిపోవుట=వదలిచనుట, కార్యము= మంచిపని, దౌర్మదాంధ్యమున్=మదముపలని గ్రుడ్డితనమును, తొట్టిన రావణాసురునితోన్=వ్యాపించిన (అతిశయించిన) రావణునితో, విభీషణాఖ్యుఁడు= విభీషణుఁడను పేరుగల రావణునితమ్ముఁడు, ఆపట్టునన్=ఆసమయమందు (అనఁగా సీతను చెఱబట్టి విడువనన్నతరిని) ఎడబాసి (రావణుని) విడిచి, రాము=శ్రీరాముని, చేరి=సమీపించి, దరిఁజని, చిరపట్టము= శాశ్వతమైన లంకాధిపత్యము, కట్టుకొనండె=సంపాదింపఁడా,

తా. ధర్మము వీడి దుర్మతులైనవాఁడు సోదరుఁడైనను విడువనగు. విభీషణుఁడు దుర్మార్గుఁడైన రావణుని విడిచి సుఖపడలేదా ?

ఉ. కట్టడ లేనికాలమునఁ గాదు శుభం బొరు లెంతవారు చే
పట్టిననైన మర్త్యునకు భాగ్యము రా దనుటెల్లఁ గల్ల కా
దెట్టని పల్కినన్ దశరథేశ వసిష్ఠులు రామమూర్తికిన్
బట్టము గట్టఁగోరి రది పాయక చేకుఱె నొక్కొ భాస్కరా.

టీ. మర్త్యునకు=మానవునకు, కట్టడ=నియమము, లేనికాలమునన్= లేనివేళ, శుభంబు=మంగళము, కాదు, ఒరులు=ఇతరులు, ఎంతవారు=ఎంత (గొప్ప)వారు, చేపట్టిననైన=చేపట్టినను, భాగ్యము=సంపద, రాదు, అను టెల్ల=చెప్పుటంతయు, కల్లకాదు=అబద్ధముకాదు, ఎట్టని=ఏవిధమని, పల్కినన్=అడిగిన, దశరథేశ వసిష్ఠులు=దశరథుఁడును వసిష్ఠుఁడును, రామమూర్తికిన్=శ్రీరామునకు, పట్టముగట్ట=పట్టాభిషేకముఁజేయ, కోరిరి=తలఁ

చిరి, అది=ఆయభిషేకము, ఓటు = చెడుట, పాయగ=తప్పక, చేకూరెను=కలిగెను.

తా. విధికృతము కానిదినమున మానవుఁ డెంత ప్రయత్నించినను దశరథ వసిష్ఠులు తలఁచిన పట్టాభిషేకము శ్రీరామచంద్రునకు జరుగనియట్లు సఫలముకాక విఘ్నమగును.

ఉ. కానక చేరఁ బోల దతికర్ముఁడు నమ్మిక లెన్ని చేసినన్
దా నది నమ్మి వానికడ దాయఁగఁ బోయిన హానివచ్చు న
చ్చో నది యెట్లనం గొఱఁకు చూపుచునొడ్డినబోను మేలుగాఁ
బోనని కాన కాసపడి పోవుచుఁగూల దె కొక్కు భాస్కరా

టీ. భాస్కరా! అతికర్ముఁడు=పాపాత్ముఁడు, ఎన్ని నమ్మికలు=ఎన్ని ప్రియుడిపనులు, చేసినన్=కావించినను, కానక=తెలిసికొనక, చేరఁబోలదు=దరికిఁ బోఁరాదు, పోయినన్=వెళ్లినచో, అచ్చో=ఆ పాపి దాపున, హాని=కీడు, వచ్చు, అదియెట్లనన్=అదియేలాగవ, కొక్కు=ఎలుక, కొఱఁకు, అహారము, చూపుచు, ఒడ్డినబోను=పన్నినబోనును, మేలుగాన్=(తనకు) క్షేమకర మని, ఆసపడి=కోరి, బోనని=(తన్ను) చంపు యంత్రమని, కానక=తెలిసికొనక, కూలదె=చావదా,

తా. పాపాత్ముఁ డెన్ని బాస లాడినను వానిదరికిఁ జేరుట నాశమునకు కారణము. బోనులోనున్న యాహారమును గాంచి యందుఁ జిక్కి కొక్కు చచ్చుట మనము చూచు చుండ లేదా. అట్లే యని యెఱుంగ నగు.

ఉ. కానిప్రయోజనంబు సమకట్టదు తా భువి నెంతవిద్యవాఁ
డైనను దొడ్డరాజుకొడు కైన నదెట్లు మహాసపట్టి వి
ద్యానిధి సర్వవిద్యలకుఁ దానె గురుండు వినాయకుండు దా
నేనుఁగుకీతి నుండియు నదేమిటి కాడఁడు పెండ్లి భాస్కరా

టీ. భాస్కరా ! తాన్=తాను, ఎంతవిద్యవాఁడు=ఎంత చదువు నే ర్చినవాఁడు, ఐనను, దొడ్డరాజు- గొప్పరాజు, కొడుకైనను, భువిన్= భూమి యందు, కానిపనియోజనంబు- అనుకూలముకాని కార్యము, సమకట్టదు=చే కూరదు, ఎట్లనన్, మహేశుపట్టి= శంభుని కుమారుఁడు, విద్యానిధి- చదువుల కునికిపట్టు, సర్వవిద్యలకు- అన్నికళలకు, తానె గురుఁడు- ఉపదేశించువాఁ డు, వినాయకుండు= అయినవిఘ్నేశ్వరుఁడు. తాన్- తాను, ఏనుఁగురీతి నుండియు- ఏనుఁగువలె నుండియు, (అనఁగా ఏనుఁగుమొగము గలవాఁ డనియు, ఏనుఁగువలె బలము గలవాఁడనియు పెండ్లి= పరిణయము, ఏమి టికి= ఎందునకు, ఆడఁడు= చేసికొనఁడు.

తా. దైవ మనుకూలింపనిమానవుఁ డెన్నండు సాధింపనేరఁడు, మహేశుని తనయుఁడు గొప్ప విద్వాంసుఁడు సకల విద్యా దక్షుఁడు సకల కళా గురువు నైనను వివాహ మాడగలిగెనా లేదు.

ఉ. కామితవస్తుసంపదలు గల్గుఫలం బొరు లాసపడ్డచో
నేమియుఁ బెట్టఁడేని సిరి యేటికి నిష్ఫల మున్నఁ బోయినం
బ్రామికపడ్డ లోకులకుఁ బండఁగ నే మది యెండిపోవఁగా
నేమిఫలంబు చేదు విడ దెన్నఁటికైన ముసిండి భాస్కరా.

భాస్కరా! కామిత వస్తుసంపదలు= కోరినవస్తువులు. కల్గుఫలంబు= కలిగియున్న ఫలితము, ఒరులు= ఇతరులు, ఆసపడ్డచోన్- అపేక్షించి నపుడు, ఏమియున్= ఇంచుకైనను, పెట్టఁడేని= ఇయ్యని యెడల, సిరి- సంపద, ఏటి కిన్=ఎందుకు, ఉన్న= ఉండినను, పోయినన్= లేకుండినను, నిష్ఫలము= వ్యర్థము, ముషిండి= ముష్టిచెట్టు, ఎన్నఁటికయినన్= ఎప్పటికయినను, చేదు = విసము, విడదు= వదలదు, అది= ఆముషిణి, పండఁగనేమి- పండిననేమి ఎండిపోఁగానేమి= ఎండిననేమి, ప్రామికపడ్డ లోకులకు= ఆస పడినవారికి, ఏమిఫలంబు= ఏమిలాభము.

తా. ముసిడి పండినను ఎండినను నొక్కటే. లోభియగువానికి భాగ్యముండినను లేకుండినను నొక్కటే యగును. అర్గళము పెట్టి తాను తినక యున్నవాఁ డున్నను నశించినను సమానమే యగును,

ఉ. కారణ మైన కర్మములు గాక దొలంగద నెవ్విధంబులం
దూరిచి యెంతవారలకు దొల్లి పరీక్షితు శాపభీతుఁడై
వారక నొప్పనప్పరిపైఁ బదిలంబుగ దాఁగి యుండినం
గ్రూరభుజంగదంతహతిఁ గూలఁడె లోకు లెఱుంగ భాస్కరా

టీ. భాస్కరా! ఎన్నివిధంబులన్ = ఎన్ని సందులను, దూరిచినన్ = చొచ్చినను ఎంతవారలకు = ఎంత గొప్పవారికైనను, కారణమైన = పూర్వజన్మకృతములు = ఐన కార్యములు, దొలఁగబడవు = నివారింపఁబడవు, తొల్లి = మునుపు, పరీక్షితు = పరీక్షిత్తను రాజు, శాపభీతుఁడై = మునిశాపమున భయముఁ జెందినవాఁడై, వారక = సముద్రమున, ఉప్పరిగపై = ఉన్నతమైన మేడమీఁద, పదిలంబుగ = నిశ్చయముగ, దాఁగియుండెనేన్ = దాఁగియున్నను, క్రూర = భయంకరమైన, భుజంగదంత = పాముకోఱలయొక్క, హతిన్ = కాటు చేత, లోకులు = ప్రజలు, ఎఱుంగన్ = తెలిసికొనునట్లు, కూలఁడె = నాశము నొందఁడా, అనఁగా జచ్చెనని భావము

తా. పరీక్షిన్మహారాజు సర్పదష్టుఁడై చనిపోవుదునని భయమున మేడ మీద దాఁగి యున్నను పాముకాటువలననే మృతిఁబొందెను. పూర్వకర్మము ననుభవింపవలయును గాని యెన్ని సందుల దాఁగినను మానదు. అనుభవించి తీరును.

చ. కులమున నక్కడక్కడ సత్కృతధార్మికుఁ డొక్కఁడొక్కఁడే
కలిగెడుఁగాక యందఱును గల్గఁగ నేరరు చెట్టుచెట్టునన్
గలుగఁగ నేర్చునే గడగుఁబాములు చూడఁగ నాడనాడ నిం
పలరఁగ నొక్కటొక్కటి నయంబున జేకుఱుఁగాక భా.

టీ. భాస్కరా! కులమున=వంశమున, అక్కడక్కడ=ఆయాదశలందు, అనంతతధార్మికుఁడు=మిక్కిలి ధర్మబుద్ధికలవాఁడు, ఒక్కఁడొక్కఁడె=ఒక్కొక్కఁడె, కలిగెడుఁగాక=పుట్టుఁగాక, పెంపలరుచు=మిక్కిలివిస్తారిము, కల్గనేరరు=పుట్టనేరరు, చెట్టుచెట్టునన్=ప్రతిచెట్టునందు, గొడుగుకామలు=గొడుగు (ఉపకరించు) కట్టలు, కలుగఁగనేర్చునే=ఉండునా, (ఉండవని) చూడఁగ=ఆలోచింపఁగా, అడనాడ=అక్కడక్కడ, ఇంపలరఁగ=ముచ్చటతీరఁగ, ఒక్కటొక్కటి=ఒక్కొక్కటి, నియమంబునన్=నియమమున్, చేకుఱుఁగాక=దొరకుఁగాక.

తా. ప్రతిచెట్టున గొడుగుకామలు పుట్టనివిధమున వంశమున ప్రతి పురుషుఁడు ధర్మాత్ముఁడు కానేఁడు.

ఉ. కూరిమనస్కులౌ పతులఁ గొల్చి వసించిన మంచివారికిన్
వారిగుణంబె పట్టి చెడువర్తన వారలు మాధురీజలో
దారలు గౌతమీముఖమహానదు లంబుధిఁ గూడినంతనే
క్షారముఁ జెందవే మొదలి కట్టుల నన్నియుఁ దప్పి భా.

టీ. భాస్కరా! కూరిమనస్కులు=దుర్మార్గులు, ఔపతులన్=అయినప్రభువుల, కొల్చి, వసించు మంచివారికిన్=కాపురమున్న సజ్జనులకు, వారిగుణంబె=ఆప్రభువులగుణమె, (అనగా యథారాజా తథాప్రజా యను న్యాయమున) పట్టి=పట్టుపడి, చెడువర్తన వారలు=చెడ్డగుణములబ్బును, మాధురీజల + ఉదారలు=తియ్యనిటి చెలె ప్రసిద్ధిచెందిన, గౌతమీముఖ మహానదులు=గౌతమి మున్నగు గొప్పనదులు, అంబుధిన్=సముద్రమును, కూడినంతనే=కలిసినమాత్రమున, క్షారము=ఉప్పును, మొదటికట్టలు=తొల్లిటి గుణములు, అన్నియు తప్పి=అన్నింటిని వదలి, చెందవె=పొందవా.

తా. గౌతమీ మున్నగు తియ్యనీట నదులన్నియు సముద్రమున గలసి యుప్ప

నై తమతొల్లిటిగుణమ్మును వీడినట్లు దుష్టుడగు రాజును గొల్చువారు తమ తొల్లిటి మంచిగుణములు వీడి దుష్టగుణములె కలవా రగుదురు.

ఉ. గిట్టుట కేడఁ గట్టడ లిఖించిన నచ్చటఁగాని యొండుచోఁ
బుట్టదు చావు జానువుల పుర్కల నూడిచి కాశిఁ జావఁగా
గ్గట్టిన శూద్రకుఁ భ్రమలఁ గప్పుచుఁ దద్విధి గుఱ్ఱమై చనా
పట్టునఁ గొంచు మఱ్ఱికడఁ బ్రాణముఁ దీసెఁగదయ్య భా.

టీ. గిట్టుటకు=చచ్చుటకు, ఏడ=ఎక్కడ, కట్టడ=నీమము, లిఖించిన=వ్రాసిన, అచ్చటగాని=ఆస్థలమునగాని, ఒండుచో=మఱియొకచోట, చావు=మరణము, పుట్టదు=కలుగదు, కాశిన్=వారణాశియందు, చావన్=చచ్చుటకు, జానువులపుర్కలన్=మోకాలి చిప్పలను, ఊడిచి=తీసి, కాల్గట్టిన శూద్రకున్=నిల్కడగన్న శూద్రకమహారాజును, విధి=దైవము, గుఱ్ఱమై, భ్రమలగప్పుచు=ఆశలలో పడద్రోయుచు, ఆపట్టునన్=ఆసమయముననే, కొంచు=తీసికొనుచు, మఱ్ఱికడ, ప్రాణముతీసె=వానిప్రాణములను తీసెను.

తా. కాశిలో జావనిశ్చయించి మోకాలిచిప్పల దీసి నిల్కడ గన్న శూద్రకు డొక మఱ్ఱిక్రింద జచ్చెను. కావున నెచ్చటలిఖించె నచ్చట చచ్చుట తప్పదు.

చ. ఘనబలసత్త్వ మచ్చుపడఁ గల్గినవానిక హాని లేనిచోఁ
దనదగు సత్త్వమే చెఱుచుఁ దన్ను న దెట్లన నీరు మిక్కిలిం
గనుక వసించినం జెఱువుగట్టుకు సత్త్వము చాలకున్నచోఁ
గనుమలు పెట్టి నట్టనడిగండి తెగంబడ కున్నె భా.

టీ. ఘనబలసత్త్వము=గొప్పబలాధికము, అచ్చుపడ=వ్యక్తమై, కల్గినవానికి=ఉన్నవానికి, హాని=(ఇతరులవలని) నష్టము, లేనిచో=లేకున్న యెడల, తనదగు సత్త్వమే=తనబలమే, తన్ను, చెఱుచు=పాడుచేయును, అ

దెట్టన=అది యేవిధమనఁగా, నీరు, మిక్కిలింగనుక=మిక్కిలి యగు నట్లు, వసియించిన=ఉన్నయెడల, చెలువుగట్టుకు, సత్త్వము=బలము. చాలకున్నచో=చాలని యెడల, కనుమలు=సందులు పెట్టి, నట్టనడిగండి=మధ్యను సందు, తెగఁబడకున్నె=తెగి పడకపోవునా, అనగా గండిపడు నని భావము.

చ. ఘనుఁడగునట్టివాఁడు నిజకార్యసముద్ధరణార్థమై మహిం
బనివడి యల్పమానవుని బ్రార్థనసేయుట తప్పుగాదుగా
అనఘతఁ గృష్ణజన్మమున నావసుదేవుఁడు మీఁదవెత్తుగాఁ
గనుఁగొని గాలిగాని కడకాళ్ళకు మ్రొక్కఁడె నాఁడు భా.

టీ. ఘనుఁడు=గొప్పవాఁడు, నిజ=తనదైన, కార్య=పని, సముద్ధరణార్థము=నెఱవేర్చుకొను నిమిత్తము, మహిన్=భూమియందు, పనివడి=యత్నించి, అల్పమానవుని=తనకన్న తక్కువవాని, ప్రార్థనసేయుట=కొలుచుట, తప్పుగాదు, అనఘత=గొప్పబుద్ధితో, ఆవసుదేవుఁడు, కృష్ణజన్మమునన్=కృష్ణుఁడు పుట్టిన సమయమున, మీఁదవెత్తుగా=శిరోభూషణముగా కనుగొని=ఎంచి, నాడు=(వ్రేపల్లెకుఁ గొనిపోవు) సమయమందు, గాలిగాని కడకాళ్ళకు=(త్రోవలో మేయుచు నడచుటకు సిద్ధముగా నున్న ప్రదలవ వలదని, గాడిద కాళ్ళకు, మ్రొక్కఁడె=నమస్కరింపఁడా. తాత్పర్యము సుగమము.

చ. ఘనుఁ డొకవేళఁ గీడ్పడినఁ గ్రమ్మఱ నాతనిలేమి వాపఁగాఁ
గనుఁగొన నొక్క సత్ప్రభుఁడుగాక నరాధములోప రెందఱుం
బెనుజెఱు వెండినట్టితఱిఁ బెల్లున మేఘుఁడుగాక నీటిలోఁ
దనుపఁ దుషారముల్ శతశతంబులు చాలునటయ్య భా.

టీ. ఘనుఁడు=గొప్పవాఁడు, ఒకవేళ=ఒక్కానొకసమయమున, కీడ్పడిన=ఆపదఁజెందినను, క్రమ్మఱ=తిరిగి, ఆతనిలేమి=అతనిదరిద్రము, వాపఁ

గాఁబోఁగొట్టుటకు, కనుగొనన్=ఆలోచింపఁగా, ఒక్క సత్ప్రభువుగాక= ఒక్క మంచిరాజుగాక, నరాధములు=నీచులైన మానవులు, ఎందఱైన్= ఎందఱయినను, ఓపరు=చాలరు, పెనుచెఱువు=పెద్దకొలను, ఎండినట్టితఱి= ఎండిన సమయమున, నీటితోఁదనుప=నీటితో నింపుటకు, మేఘుఁడుగాక= వర్షమును కురియించు ఘనాఘనముతప్ప, తుషారముల్ శతశతంబులు=వందల కొలది తుంపురులు, చాలునటయ్య=సరిపడునా.

తా. ఎండిన చెఱువును మహావర్షము నింపునట్లు, తుంపురులు నిండింప జాలవు. దరిద్రుఁడైన గొప్పవానిని మంచిరాజు తృప్తిపరుప సమర్థుఁడు గాని నీచమానవులు వానిదారిద్ర్యమును బాపఁజాలరు.

ఉ. చంద్రకళావతంసుకృప చాలనినాఁడు మహాత్ముఁడైనఁ దా
సాంద్రవిభూతిఁ బాసి యొకజాతివిహీనునిఁ గొల్చియుంట యో
గీంద్ర నుతాంఘ్రిపద్మ యతిహీనత నొందుట కాదుగా హరి
శ్చంద్రుఁడు వీరబాహుని నిజంబుగఁ గొల్వఁడె నాఁడు భా.

టీ. చంద్రకళావతంసు కృప=చంద్రుని అలంకారముగా ధరించిన శివునియొక్క దయ, చాలనినాఁడు=లేనినాఁడు, యోగీంద్ర=మునిశ్రేష్ఠుల చేత, నుత=పొగడఁబడు, అంఘ్రిపద్మ=పాదపద్మములుగల, మహాత్ముఁ డైన=మహిమ గలవాఁడైనను, తాన్=తాను, సాంద్రవిభూతి=మిక్కిలి యైశ్వర్యము, బాసి=వదలి, ఒకజాతివిహీనుని=ఒక కులముతక్కువవానిని, కొల్చియుంట=సేవించుట, అతిహీనతనొందుట=మిక్కిలి తక్కువయగుట, కాదు, నాఁడు=పూర్వము, హరిశ్చంద్రుఁడు=(విశ్వామిత్రుని శాపహతి జెందిన) హరిశ్చంద్ర మహారాజు, (కాశీకాపురిని) వీరబాహుని=వీరబాహుఁ డను మాలని, నిజంబుగఁ గొల్వఁడె=నిశ్చయముగ సేవింపలేదా.

తా. దైవకృపలేనినాఁడు మహాత్ముఁడైనను నీచుని సేవించుటతప్పగాదు హరిశ్చంద్రుఁడు తొల్లి వీరబాహుని సేవింపలేదా.

ఉ. చక్కఁదలంపఁగా విధివశంబున నల్పునిచేతనైనఁ దాఁ
జిక్కి యవస్థలంబొరలుఁ జెప్పఁగరాని మహాబలాఢ్యుఁడుౘ
మిక్కిలి సత్త్వసంపదల మీఱినగంధగజంబు మావటీఁ
డెక్కి యదల్చి కొట్టి కుదియించిన నుండదె యోర్చి భా.

టీ. చక్కఁదలంపఁగా=బాగుగా ఆలోచింపఁగా, విధివశంబున=దైవవశముచేత, చెప్పఁగరాని మహాబలాఢ్యుఁడుౘ=నిర్ణయించుటకు వీలులేనంత బలముకలవాఁడు, అల్పునిచేతనైనౘ=నీచునిచేతనే, తాౘ=తాను, చిక్కి=లోఁబడి, అవస్థలంబొరలు=చిక్కులుపడును, మిక్కిలి సత్త్వసంపదల=అతిశయమయిన బలముచేత, మీఱిన గంధగజంబు=అతిక్రమించిన మదపుటేనుఁగు, మావటీఁడు=ఏనుఁగులఁదోలువాఁడు ఎక్కి=తనపైనెక్కి, అదల్చి=బెదరించి, కొట్టి=మోది, కుదియించిన=క్రుంగఁజేసిన, ఓర్చి=సహించి, ఉండదె=ఉండదా.

తా. బలసంపన్నుఁడైనవాఁడు విధివశంబున నీచునిచేఁ జిక్కి చిక్కులం బడును. మదపుటేనుఁగు మావటీనిచే త్రిప్పలంబడి యోర్చియుండుట లేదా

చ. చదువది యెంత గల్గిన రసజ్ఞత యించుక చాలకున్న నా
చదువు నిరర్థకంబు గుణసంయుతు లెవ్వరు మెచ్చరెచ్చటం
బదనుగ మంచికూర నలపాకము చేసిననైన నందు నిం
పొదవెడు నుప్పలేక రుచి పుట్టఁగ నేర్చునటయ్య భా.

టీ. చదువు+అది=విద్య, ఎంతకల్గినౘ=ఎంతయున్నను, రసజ్ఞత=రసమును గ్రహించుశక్తి (అనగా స్థాయి మున్నగుభావములను పదముల మాధుర్యమును) గ్రహించుశక్తి, ఇంచుకచాలకున్నచో=కొంచెము లేకున్నను, ఆ చదువు=ఆవిద్య, నిరర్థకము=వ్యర్థము, ఎచ్చట=ఎచ్చోటనైనను, గుణసంయు

తులు, మంచిగుణములతో గూడుకొన్నవారు, ఎవ్వరు=ఎవ్వరును, మెచ్చరు= మెచ్చికొనరు, పదనుగ=సరిపడునట్లు, మంచికూర, నలపాకము చేసినసైన= నలుఁడువండినట్లు వండినను, అందు=ఆవంటకమునందు, ఇంపాదవెడి=రుచి నిచ్చెడు, ఉప్పు=లవణము లేక, రుచిపుట్టఁగనేర్చునె=చవిగలుగనేర్చునా.

తా. కూర మిక్కిలినేర్పుతో నలపాక మట్లు చేసినను లవణము లేనిది రుచి గలుగనట్లు చదువు లెన్నిచదివినను రసజ్ఞత లేకున్న వ్యర్థమగును.

ఉ. చాలఁ బవిత్రవంశమున సంజనితుండగునేని యెట్టి దు
శ్శీలునినైనఁ దత్కులవిశేషముచే నొకపుణ్యుఁ డెంతయుం
దాలిమి నుద్ధరించును సుధానిధిఁ బుట్టఁగఁగాదె శంభుఁడా
హాలహలానలంబు గళమందు ధరించుట పూని భా.

టీ. చాలపవిత్రవంశమున=మిక్కిలిమంచికులమున, సంజనితుండు= పుట్టినవాఁడు, అగునేని=అయినను, ఎట్టిదుశ్శీలునినైన=ఎంతదుర్మార్గునైనను, తత్కులవిశేషముచే=వాఁడు జనించిన వంశమర్యాదనుబట్టి, ఒకపుణ్యుఁడు= ఒకపుణ్యాత్ముఁడు, ఎంతయుందాలిమి=మిక్కిలియోర్పుతో, ఉద్ధరించును= రక్షించును, సుధానిధిఁ=పాలసముద్రమున, పుట్టఁగఁగాదె=పుట్టుటచేగదా, శంభుఁడు-శివుఁడు, ఆహాలహలానలంబు=(పాల సముద్రములో పుట్టిన) హాలాహల మనునగ్ని, పూని=యత్నించి, గళమందు=కంఠమందు, ధరించుట=తాల్చుట.

తా. గొప్పవంశమున జనించినంతమాత్రమున దుర్మార్గునైనను వంశమర్యాదనుబట్టి మంచివా రాదరింతురు. పాలసముద్రమున బుట్టినమాత్రమున హాలాహలమును శివుఁడు తనకంఠమున ధరింపలేదా.

ఉ. చేరి బలాధికుం డొకఁడు చెప్పిన కార్యము చేయకుండినన్
బారము ముట్టలేఁ డొకనెప ంబునఁ దాఁజెడునెట్లధన్యుఁడున్

బోరక పాండుపుత్రులకు భూస్థలిభాగము పెట్టుమన్న కం
సారిని గాకుచేసి చెడఁ డాయెనె కౌరవభర్త భా.

టీ. చేరి=సమీపించి, బలాధికుఁడు=బలముగలవాఁడు, ఎఱిఁగి=(రాఁబోవునది) తెలిసి, చెప్పినకార్యము=చెప్పినపని, చేయకుండినన్=చేయకపోయినయెడ, ఎట్టిధన్యుఁడు=ఎంతగొప్పవాఁడును, పారము=కొన (తుద), ముట్టలేఁడు=పొందలేఁడు, ఒకనెపంబున=ఒకకారణమున, తాన్=తాను, చెడు=చెడుపోవును, పోరక=యుద్ధముసేయక, పాండుపుత్రులకు=పాండురాజుకొడుకులకు, భూస్థలి=భూప్రదేశము, భాగముపెట్టుము=పంచియిమ్ము, అన్న=అనఁగా, కంసారిని=కృష్ణుని, కాకుచేసి=నిందించి, కౌరవభర్త=కురురాజు (దుర్యోధనుఁడు), చెడఁడాయెనె=చెడిపోవలేదా.

తా. బలవంతుఁడైనవాఁడు వల దన్నపని చేసినప్పుడు దానినష్టము ననుభవింపక తీఱదు. తొల్లి శ్రీకృష్ణుఁడు పాండుపుత్రులకు భాగ మిమ్మన వినక దుర్యోధనుఁడు చెడిపోవలేదా.

ఉ. చేసినదుష్టచేష్ట యది చెప్పక నేర్పునఁ గప్పిపుచ్చి తా
మూసినయంతటన్ బయలు ముట్టక యుండ దదెట్లురాగిపైఁ
బూసినబంగరుం జెదరిపోవఁ గడంగిన నాఁడునాఁటికిన్
దాసినరాగి గానఁబడదా జనులెల్ల నెఱుంగ భా.

టీ. చేసినదుష్టచేష్ట=కావించినపాడుపని, అది, చెప్పక=తెలియనియ్యక, నేర్పున=నేర్పుతో, కప్పిపుచ్చి=దాఁచి, తాన్=తాను, మూసినయంతటన్=మాటువెట్టినప్పటికిని, బయలు=వెల్లడి, ముట్టకయుండదు=కాకుండదు, అదెట్లు=అదియేవిధము, రాగిపై=రాగిమీఁద, పూసినబంగరు=అంటిన బంగారుపూఁత, చెదరిపోవ=చెడిపోవుటకు, కడంగిన=మొదలుపెట్టిన, నాఁడునాఁటికి=నానాఁటికి (క్రమక్రమముగా), దాసినరాగి=లోపలనున్నరాగి,

జను లెల్ల=మానవులందఱు, ఎఱుంగ=తెలిసికొనునట్లు, కానబడదా=కన బడదా.

తా. మానవుఁడు తాఁ జేసినదుష్టచేష్ట గప్పిపుచ్చినను కాలక్రమమున బయటబడక మానదు. రాగిమీఁద పూసినబంగారునీరు క్రమక్రమముగ కరగిపోవ లోనిరాగి బయలుపడ కుండునా.

చ. తగిలి మదంబుచే నెదిరిఁ దన్ను నెఱుంగక దొడ్డవానితోఁ
బగఁ గొని పోరుటెల్ల నతిపామరుఁడై చెడుటం తెకాక తా
నెగడి జయింపనేరఁ డదినిక్కము తప్పదు ధాత్రిలోపలన్
దెగి యొకకొండతోఁ దగరుఢీకొని తాఁకిననేమి భాస్కరా.

టీ. దొడ్డవానితో=గొప్పవానితో, తగిలి=వెన్నంటి, మదంబుచే=పొగరుచే ఎదిరి=శత్రువును, తన్ను, ఎఱుంగక= తెలిసికొనలేక, పగగొని= విరోధముగొని, పోరుటెల్ల=జగడమాడుట, అతిపామరుఁడై=మిక్కిలి తెలివి మాలినవాఁడై, చెడుట=చెడిపోవుట, ఇంతెకాక, తాన్=తాను, నెగడి=ప్రబలి, జయింపనేరఁడు=గెలువఁజాలఁడు, అదినిక్కము=అదినిజము, తప్పదు, ధాత్రిలోపలన్=భూమియందు, తగరు=పొట్టేలు, తెగి=సాహసమున, ఢీకొని= ఎదిరించి, ఒక కొండతో=ఒక పర్వతముతో, తాఁకిననేమి=పోరాడిననేమి (లాభము)

తా. ఒకకొండతో నెదిరించి పోరాడిన పొట్టేలు తలబద్దలై చచ్చునట్లు బలవంతునితో గలహించు నీచమానవుఁడు చెడు నని భావము.

చ. తడవఁగ రాదు దుష్టగుణుతత్త్వ మెఱుంగక యెవ్వరైన నా
చెడుగుణ మిట్లు వల్వ దని చెప్పినఁ గ్రక్కునఁ గోపచిత్తుఁడై
కడుఁ దెగఁ జూచుఁ గా మఱుఁగఁ గాఁగిన తైలము నీటిబొట్టుపై
బడునెడ నాత్మనంబెగసి భగ్గున మండక యున్నె భాస్కరా.

టీ. దుష్టగుణుతత్త్వము=చెడుగుణము కలవానిస్వభావము, ఎఱుంగక=తెలిసికొనలేక, తడవంగరాదు=కదపకూడదు, ఎవ్వరైన, ఆచెడుగుణము=ఆదుష్టస్వభావము, ఇట్లువల్వదని=ఈవిధముగ నుండఁ దగ దని, చెప్పిన, గ్రక్కున=తోడనె, కోపచిత్తుఁడై=కోపముకలవాఁడై, కడు, తెగ, చూచు=మిక్కిలి, బాధించుటకు, చూచును, మఱుఁగ=ఉడుకుగా, కాఁగిన తైలము=కాఁచినసూనె, నీటిబొట్టు=నీటిచుక్క, పైఁబడునెడ=మీఁదపడగానె, అక్షణంబె=ఆవెంటనె, భగ్గనమండకయున్నె=తీవ్రముగా మండకుండునా, (భగ్గన, అనుశబ్దము మంటకనుకరణము).

తా. సలసలకాగిననూనెలో నీటిబొట్టు పడినతోడనె భగ్గనమండునట్లు చెడుగుణములు కలవాఁడు తెలియక సమీపించి నీతులబోధించువానిని కోపచిత్తుఁడై బాధించునని తాత్పర్యము.

చ. తనకు ఫలంబు లే దని యెదం దలపోయఁడు కీర్తి గోరునా
ఘనగుణశాలి లోకహితకార్యము మిక్కిలి భారమైన మే
లనుకొని పూను, శేషుఁడు సహస్రముఖంబుల గాలిఁ గ్రోలి తా
ననిశము మోవఁడే మఱి మహాభర మైనధరిత్రి భా॥ 48.

టీ. కీర్తి=యశస్సు, కోరు, ఆఘనగుణశాలి=ఆగొప్పగుణములు గలవాఁడు, తనకు, ఫలంబు=లాభము, లేదని, ఎదం=మనమున, తలపోయఁడు=ఎంచఁడు, లోకహితకార్యము=లోకమునకు మే లగుపని, మిక్కిలిభారము+ఐన=మిగుల బరువైనను, మేలు=మంచిది, అనుకొని=అనితలఁచి, పూను=యత్నించును, శేషుఁడు=ఆదిశేషువు, సహస్రముఖంబుల=వేయి మొగములచేత, గాలి, క్రోలి=తిని, తాన్=తాను, అనిశము=ఎల్లపుడు, భూమిని=భూదేవిని, మోవఁడే=ధరింపఁడా.

తా. కీర్తికాముఁడైనపురుషుఁడు తనకు లాభము లేక భారముగానున్నను లోకహిత మాచరించుటకు శ్రమపడును. తొల్లి శేషుఁడు లోకహి

తాగ్రము భూదేవిని ధరింపలేఁడా, (శేషుఁడు కశ్యపప్రజాపతికి వినతవలన గలిగినపుత్రులలో నగ్రజుఁడు. నాగకులమున శ్రేష్ఠుఁడు. ఇతఁడు తనతల్లి యైనకద్రువ సవతితల్లి యైనవినతకు గావించునపచారము సహింపఁజాలక బదరికాశ్రమము, గోకర్ణము, గంధమాదనము, మున్నగుదివ్యక్షేత్రములకు జని తప మాచరించి తనసత్యనిష్ఠచే బ్రహ్మదేవుని ప్రసన్నుని జేసికొని, వరములు వడసి, భూమిని ధరించుశక్తి వడసి, గరుడునితో సఖ్యము వడసి, భూమిని దనసహస్రఫణంబులఁ దాల్చి, యీశ్వరవరప్రసాదమున మహావిష్ణువునకుఁ బాను పై యుండెను. మఱియు నీశేషుఁడు భృగుమహర్షి శాపము వలన వసుదేవునకు రోహిణియందు బలరాముఁడను నామమున నవతరించెను. తొలుత దేవకిగర్భమునఁ జేరినయోగమాయ సంకర్షింపఁగా రోహిణిగర్భమునఁ జేరి పిమ్మట బలభద్రుఁడై యవతరించెను. కావుననే బలభద్రునకు సంకర్షణుఁడను నామము కలదు, ఆదిశేషునిగూర్చి విశేషాంశములు మఱికొన్ని కలవు కాని యవసరము లేకున్కి నిట వ్రాయలేదు.

చ. తనకు నదృష్టరేఖ విశదంబుగఁ గల్గినఁగాని లేనిచో
జనునకు నెయ్యెడం బరులసంపదవల్ల ఫలంబు లేదుగా
కనుఁగవ లెస్సగాఁ దెలివి గల్గినవారికిఁగాక గ్రుడ్డికిం
గనుపడు నెట్లు వెన్నెలలు గాయుఁగ నందొకరూపు భా॥

టీ. తనకు, అదృష్టరేఖ=భాగ్యరేఖ, విశదంబుగ=తెలియునట్లుగా, కల్గినఁగాని=ఉండినఁగాని, లేనిచో=లేకున్నయెడ, జనునకు=మానవునకు, ఎయ్యెడన్=ఎప్పుడును, పరులసంపదవల్ల=ఇతరుల భాగ్యమువలన, ఫలంబు=లాభము, లేదుగా=లేదుకదా, కనుఁగవ=రెండుకన్నులు, (కవ=రెండు) లెస్సగా=బాగుగా, తెలివి=వికాసము, కల్గినవారికిఁగాక=ఉన్నవారికిఁగాక, గ్రుడ్డికిన్=గ్రుడ్డివానికి, వెన్నెలలు=చంద్రకిరణములు, కాయు=ప్రకాశింప ఒకరూపు=ఒక్క వస్తువును కనందు=కానఁబడదు.

తా. గ్రుడ్డివానికి వెన్నెలకాంతులు కనఁబడనట్లు భాగ్యరేఖ లేని వానికి పరులసంపదవలన ఫలము గానఁబడదు.

ఉ. తాలిమితోడుతం దగవు తప్పక నేర్పరి యొప్పు దప్పులం
బాలన సేయుఁగా కట నుపాయవిహీనుఁడు సేయనేర్చునే
పాలును నీరు నేఱుపఱుపంగ మరాళ మెఱుంగుఁగాక మా
ర్జాల మెఱుంగ నేర్చునటె చారురసజ్ఞతఁ బూన భా॥ 50.

టీ. తాలిమితోడుతన్=ఓర్పుతో, తగవు=ధర్మము, తప్పక=వీడక, నేర్పరి=నేర్పుగలవాఁడు, ఒప్పు దప్పులన్=మంచి చెడ్డలను, పాలన సేయుఁగాక=కనుగొనునుగాక, ఉపాయవిహీనుఁడు=నేర్పు లేనివాఁడు, సేయనేర్చునే=చేయుటకు సమర్థుఁడగునా, (కాఁడనుట) మరాళము=హంస, (అంచ) పాలును=క్షీరమును, నీరును=నీళ్ళను, ఏఱుపఱుపన్=వేరుసేయుట, ఎఱుంగుఁగాని=తెలిసికొనునుగాని, మార్జాలము=పిల్లి, చారురసజ్ఞతఁబూనన్=మది మెచ్చు రసగ్రహణము చేయుట, (రసము=నీరు, జ్ఞత=తెలిసికొనుట) ఎఱుంగ నేర్చునే=తెలిసికొనఁ జాలునా, (తెలియలే దని భావము)

తా. పాలలో గలిసిన నీటిని రాయంచ నేర్పుతో విడదీసినట్లు మార్జాలము పాలను గ్రోలుచున్నను నందు గలిసిననీరు వేరుసేయ జాలనట్లు ధర్మము నెఱింగిన నేర్పరి మంచిచెడ్డల నెఱింగినట్లు మూఢుఁ డెఱుఁగఁ జాలఁడు.

ఉ. తాలిమితోడఁ గూరిమిఁ గృతఘ్నున కెయ్యెడ నుత్తమోత్తముల్
మేలొనరించినన్ గుణము మిక్కిలి కీడగుఁ బాముపిల్లకుం
బాలిడి పెంచినన్ విషము పాయఁగ నేర్చునె దానికోఱలం
జాలఁగ నంతకంత కొకచాయను హెచ్చునుగాక భా॥ 51.

టీ. తాలిమితోడుతన్=ఓర్పు తోడ, ఉత్తమ + ఉత్తముల్=మిక్కిలి

ముంచివారు, కూరిమిన్ = ప్రేమచేతను, కృతఘ్నునకు = చేసినమేలు మున్ను వానికి, ఎయ్యెడన్ = ఎప్పుడయినను, మేలు + ఒనరించిన = ఉపకృతి చేసిన, గుణము = ఫలితము, మిక్కిలికీడు + అగు = మిగుల హాని యగును, పాముపిల్లకు పాలు + ఇడి = పాలుపోసి, పెంచినన్ = వృద్ధియగునట్లు చేసినను, దాని కోఱలన్ = ఆపాముపిల్ల దంతములను, విషము = విసము, అంతకంతకున్ = క్రమముగ, చాలఁగన్ = మిక్కిలిగా, హెచ్చును = వృద్ధియగును.

తా. పామునకు పాలుపోసి పెంచినయెడ దినదినాభివృద్ధియైన దాని విషమువలన హాని సంభవించునట్లు విశ్వాసము లేనివానికి చేయుమేలు కీడుగ పరిణమించును.

చ. తెలియనికార్యమెల్లఁ గడ తేర్చుట కొక్కవివేకిఁ జేకొనన్
వలయునటైన దిద్దికొనవచ్చుఁ బ్రయోజనమాంద్యమేమియుం
గలుగదు ఫాలమందుఁ దిలకం బిడునప్పుడు చేత నద్దముం
గలిగినఁ జక్కఁజేసికొనుఁగాదె నరుం డది చూచి భా॥ 52.

టీ. తెలియని కార్యమెల్ల = తెలియని పనినంతయు, కడ తేర్చుటకు = చేయుటకు, ఒక్క వివేకిన్ = ఒక్క తెలివిగలవానిని, చేకొనన్ వలయును = తీసికొనవలయును, అటైన = అట్లయిన, దిద్దికొనవచ్చును = (తప్పులను) సవరించికొనవచ్చును, ప్రయోజన మాంద్యమేమియున్ = అవసరమునకు ఆలస్యమేమియు నుండదు, ఫాలమందు = నుదుట, తిలకము = బొట్టు, ఇడునప్పుడు = ఉంచునపుడు, చేత + అద్దము = చేతియందు దర్పణము, కలిగిన = ఉన్న, నరుండు = మానవుఁడు, చక్కఁజేసికొనుఁగాదె = సవరించికొనును గదా.

తా. చేతిలో నద్దమున్నవాఁడు నుదుట బొట్టు వంకర లేకుండ దిద్దికొనఁ గలిగినట్లు తెలివి గలవానిని చేరఁదీసినవాఁడు, తనలోపము లెప్పటి కప్పుడు సవరించికొని బాగుపడును.

ఉ. దక్షుఁడు లేనియింటికిఁ బదార్థము వే ఱొకచోటనుండి వే
లక్షలు వచ్చుచుండినఁ బలాయన మైచను గల్లగాదు ప్ర
త్యక్షము వాఁగులుఁ వఱద లన్నియు వచ్చిన నీరు నిల్చునే
యక్షయ మైనగండి తెగినట్టితటాకములోన భా॥ 53.

టీ. దక్షుఁడు=సమర్థుఁడు, లేనియింటికి, పదార్థము=సొమ్ము, వేఱొ
కచోటనుండి=మఱియొక తావునుండి, వేలక్షలు=వేయి లక్షలు, వచ్చుచుం
డిన, పలాయనమై చను=పాఱిపోవును, కల్లకాదు=అబద్ధము కాదు,
ప్రత్యక్షము=స్పష్టము, వాఁగులుఁ వఱదలు=సెలయేళ్ళు నదులు, అన్నియు
వచ్చిన=ప్రవహించి పడిన, నీరు, అక్షయమైన గండి=తరుగని గండి, తెగి
నట్టి తటాకములోన=పడిన చెఱువులోన, నిల్చునే=ఉండునా.

తా. పెల్లుగా వఱదలు వచ్చినను గండిపడిన చెఱువులో నీరు నిల్వనట్లు
సమర్థుఁడు లేని కుటుంబమునకు వచ్చినధనము నిల్వదని భావము.

ఉ. దానపరోపకారగుణధన్యత చిత్తములోన నెప్పుడుఁ
లేనివివేకశూన్యునకు లేములు వచ్చినవేళ సంపదల్
పూనినవేళ, నొక్కసరిపోలును, జీకున కర్ధరాత్రియుం
దైన నదేమి పట్టపగలైన నదేమియు లేదు భా॥ 54.

టీ. దాన=ఈవి, పరోపకార, గుణ, ధన్యత=పరుల కుపకారము చే
యుట యను గుణమువలన కృతార్థత్వము, ఎప్పుడుఁ, చిత్తములోన=మన
స్సున, లేని వివేక శూన్యులకు=లేని బుద్ధిహీనులకు, లేములు=దరిద్రములు,
వచ్చినవేళ=కలిగినప్పుడు, సంపదల్=ఐశ్వర్యములు, పూనిన వేళ=ఉన్న
పుడు, ఒక్క సరిపోలును=ఒకటిగానే యుండును, చీకునకుఁ=గ్రుడ్డివానికి,
అర్ధరాత్రి యుందైన=నడురేయి యైనను, పట్టపగలైన=మట్టమధ్యాహ్నమై
నను, అదేమియు లేదు=ఆ మార్పు లేదు,

తా. నుస్తిడ్డివానికి మట్టమధ్యాహ్నము నడుకేయి యను భేదము తెలి యనట్లు దాన ధర్మ మెఱుంగని బుద్ధిహీనునకు సంపద లున్నను లే కున్నను నొక్కటియే యని తాత్పర్యము.

ఉ. దానము సేయఁగోరినవదాన్యున కీయఁగ శక్తి లేనిచో
నైనఁ బరోపకారమున కై యొకదిక్కునఁ దెచ్చియైన నీఁ
బూనును మేఘుఁడంబుధికిఁబోయిజలంబులు దెచ్చియీయఁడే
వాన సమస్తజీవులకు వాంఛిత మింపెసలార భా॥ ౫౫.

టీ. దానము=పరోపకారము, చేయఁ గోరిన వదాన్యునకు=చేయఁతలఁ చిన దాతకు, ఈయఁగ=ఇచ్చుటకు, శక్తి లేనిచో=తగియుండనిచో, ఐన= ఐనను, పరోపకారమునకై=ఇతరులకు మేలు చేయుటకై, ఒక దిక్కున=వే రొకతావున, తెచ్చియైన, ఈ=ఇచ్చుటకు, పూనును=యత్నించును, మేఘుఁడు, అంబుధికి=వారాశికి, పోయి, జలంబులు=నీళ్ళు, తెచ్చి, సమస్త జీవులకు=సకల ప్రాణులకు, వాంఛితము=కోరిక, ఇంపెసలార=తీరునట్లు గా, వాన=వర్షము, ఈయఁడే=ఇయ్యఁడా.

తా. పరోపకారము చేయనెంచిన దాత తనదగ్గఱ ధనము లేకున్న నొరులయొద్ద నప్పు తెచ్చియైన పరోపకారము చేయును. మేఘుఁడు సము ద్రునియొద్ద నీరుగొని సకలజీవులకు సంతసము గలిగించు వాన గురియిం చుట లేదా.

ఉ. దానముసేయ నేరనియధార్మికుసంపద యుండియుండియుం
దానె పలాయనం బగుట తథ్యము బూరుగుమ్రానుగాచినం
దానిఫలంబు లూరకవృథా పడిపోవవె యెండి గాలిచేఁ
గానలలోన నేమిటికిఁగాక యభోజ్యము లౌట భా॥ ౫౬

టీ. దానము=ధర్మము, సేయ నేరని, యధార్మికు సంపద=చేయని ధర్మములేనివాని భాగ్యము, ఉండి యుండియుం=నిలిచి నిలిచి, తానె=

తనంత దానె పలాయనంబు + అగుట=పోవుట, తథ్యము=నిజము, బూరుగు మ్రాను, కాచినన్=పండినను, దానిఫలంబులు=దానిపండ్లు, ఊరక, వృథా=పనికిరాక, ప్రయోజనము లేక, ఎండి, గాలిచే=వాయువుచేత, కానలలోన=అడవులలోన, అభోజ్యములౌట=భుజించుటకు వీలు లేనివగుట, ఏమిటికిఁగాక=ఎందునకుఁ గాక, పడిపోవవె=రాలవా

తా. బూరుగుచెట్టుపండ్లు పనికిరాకపోయినట్లు దానము చేయనివాని సంపద పరులకు తనకు దక్కక తానంత టది నశించును.

చ. నడవక చిక్కి లేమి యగునాఁడు నిజోదరపోషణార్థమై
యడిగిభుజించుటల్ నరులకారయవ్యంగ్యముకాదు పాండవుల్
గడుబలశాలులేవురు నఖండవిభూతిఁ దొలంగిభైక్షముం
గుడువరె యేకచక్రపురిఁ గుంతియుఁ దా రొకచోట భా॥

టీ. నడువక=జరుగక, చిక్కి=కృశించి, లేమియగునాఁడు=దరిద్రమున్నానాఁడు, నిజోదర పోషణార్థము=తనకడుపు కూఁటికి, అడిగి, భుజించుటల్=తినుట, నరులకు=మానవులకు, ఆరయ=యోజింపఁగా, వ్యంగ్యము కాదు=నింద కాదు, పాండవుల్=పాండుపుత్రులు, కడు బలశాలు లేవురు=మిక్కిలి బలముగల యైదుగురు, అఖండ విభూతి=తరుగని యైశ్వర్యము, తొలంగి=విడిచి, భైక్షము=భిక్షాన్నము, కుంతియు=కుంతీదేవియును, తారు=తమరును, ఒకచోట=ఒక తావున, ఏకచక్రపురిన్=ఏకచక్రపురమందు, కుడువరె=తినరా.

తా. తొల్లి ధృతరాష్ట్రుడు దుర్యోధనుని ప్రేరణమున పాండవులకుఁ బాలీయక వెడలనడచిన యనంతరము వారణావతంబున దుర్యోధనునిచే నిర్మింపఁబడిన లక్కయింట పాండవులు వసించునాఁడు విదురునివలన నాయింటిరహస్య మెఱిఁగిన భీముఁ డటనుండి యొక యరణ్యమునకుఁగల బిలము దారి నన్నదమ్ములను దల్లిని నిదురించు చుండఁ గొంపోవుచు నా యింటిని

ద్యాగా, కాల్చివైచి యనంతరి మావృత్తాంత మంతయు మాతాసోదరుల కెఱింగించి వారితోఁగూడ నేకచక్రపురిఁ బ్రవేశించెను. ఆ పురమున బ్రాహ్మణవేషమున వారు భిక్షాటనము గావించిరి. అట్లే లేమిగల మానవులు భైక్ష్యమున జీవించు టుచిత మని తాత్పర్యము.

చ. నుడువుల నేర్పు చాలనిమనుష్యుఁ డెఱుంగక తప్పనాడినం
గడుఁ గృపతోఁ జెలంగుదురు కాని యదల్పరు తజ్ఞు లెల్లఁ ద
ప్పడుగులు వెట్టుచు న్నడచునప్పుడు బాలుని ముద్దు సేయఁగాఁ
దొడఁగుదు రింతెకాని పడఁద్రోయుదురే యెవరైన భా॥ 58.

టీ. నుడువుల నేర్పు=మాటల పొందిక, చాలని మనుష్యుఁడు, ఎఱుంగక=తెలియక, తిప్పక + ఆడినక=తప్పు చెప్పినను, తజ్ఞులు=తెలిసిన వారు, కడు కృపతో=మిక్కిలి దయతో, చెలంగుదురు కాని=సంతోషింతురు గాని, అదల్పరు=కసరికొనరు. బాలుని=శిశువును. తిప్పడుగులు=కుంటి నడకలు, పెట్టుచున్నపుడు=నడచునపుడు, ముద్దుసేయఁగా=గారవమున ప్రేమించుటకు, దొడంగుదురు=ప్రయత్నింతురు, ఇంతెకాని, ఎవరైన=ఎట్టివారయిన, పడఁద్రోయుదురె=పడునట్లు త్రోయుదురా,

తా. మానవులు పసిబిడ్డ తప్పటడుగులు పెట్టుచుండ పడఁద్రోయక ప్రేమించి ముద్దుపెట్టుకొను వడువున పండితులు మాటపొందెఱుఁగక తప్పబలికినవాని నాదరింతురని భావము.

ఉ. నేరిచి బుద్ధిమంతుఁ డతినీతివివేకము దెల్పినం జెడం
గారణ మున్నవాని కది కైకొనఁ గూడదు నిక్కమే దురా
చారుఁడు రావణాసురుఁ డసహ్యము నొందఁడె చేటుకాలముం
జేరువ యైననాఁడు నిరసించి విభీషణుబుద్ధి భాస్కరా. 59.

టీ. నేరిచి=తెలిసికొని, బుద్ధిమంతుఁడు=తెలివి కలవాఁడు, అతినీతి వివేకము=మిక్కిలి నీతిసారము, తెల్పినం=చెప్పినను, చెడ=చెడుటకు, కారణ

మన్న వానికి, అది=ఆగహాస్యము, కైకొన=తీసికొనుటకు, కూడదు=ఇష్ట
ముండదు, నిక్కమే=నిజమే, దురాచారుఁడు . రావణుండు=దుష్టుఁడయిన
రావణుఁడు, చేటుకాలము= చెడుకాలము, చేరవచ్చినవాఁడు= సమీపించిన
వాఁడు, విభీషణుబుద్ధి= విభీషణుఁడుచెప్పిన బుద్ధులు, నిరసించి=తిరస్కరించి
అసహ్యము + ఒందదె= అయిష్టము పొందలేదా. తాత్పర్యము సుగమము

చ. నొగిలినవేళ నెంతటిఘనుండును దన్నొక రొక్క నేర్పుతో
నగపడి ప్రోదిసేయక తనంతటబల్మికి రాఁడు నిక్కమే
జగమున నగ్నిరైనఁ గడుసన్నగిలంబడి యున్న నింధనం
బెగయఁగఁ ద్రోచి యూఁదక మఱెట్లు రవుల్కొన నేర్చు భా.

టీ. నొగిలిన వేళ= బాధ చెందినపుడు, ఎంతటి ఘనుండును=ఎంత
గొప్పవాఁడయినను. తన్ను, ఒకరు=పరులు, ఒక్కనేర్పుతో, ఒకయుపా
యముతో. అగపడి = కనఁబడి, ప్రోదిసేయక =పోషింపక, (అనఁగా సాయ
పడక) తనంతట= తనకుఁదానె, బల్మికిరాఁడు= బలమును చెందఁడు, నిక్కమే
=నిజమే, జగమున= ప్రపంచమున, అగ్నిరైన= అగ్నిహోత్రుఁడైనను,
(తేజశ్శాలి యైనయగ్నిహోత్రుఁడును) కడుసన్నగిలంబడి= మిక్కిలికృశించి,
ఇంధనంబు=చిదుకను, (కట్టెను) ఎగయఁగఁద్రోచి=రగులునట్లు లోనికుంచి
ఊఁదక= వాయువుచే బూరింపక, మఱి + ఎట్లు=మఱియేవిధమున, రవుల్కొ
న నేర్చు= మండును.

తా. తేజశ్శాలి యైనయగ్నిహోత్రుఁడు సైతము మంటలేనపుడు
చిదుకుల నంటించి యూఁదనియెడ రగుల్కొననివిధమున బాధచెందినవాఁ
డెంతఘనుఁడైనను పరులసాయము లేనిదె మరల బలము చెందలేఁడు,
(అనఁగా చిదుకులసాయము లేనిదె మండనియగ్నిహోత్రునట్లు బాధచెందు
వాఁడు పరులసాయము లేక బలవంతుఁడు కాఁడని భావము

ఉ. పండితులైనవారు దిగువం దగనుండఁగ నల్పుఁడొక్కఁడు
ద్దండతఁ బీఠమెక్కిన బుధప్రకరంబుల కేమియె గ్గగుం
గొండొకకోఁతి చెట్టుకొనకొమ్మల నుండఁగఁ గ్రింద గండభే
రుండమదేభసింహనికురుంబము లుండవె చేరి భా. 61.

టీ. పండితులు = చదువుకొన్నవారు, ఐనవారు, దిగువన్ = క్రింద, ఉండఁగన్ = నిలుచుండఁగా, అల్పుఁడొక్కఁడు = నీచుఁడైనవాఁడొకఁడు, ఉద్దండతన్ = కార్యదర్పమున, పీఠము + ఎక్కిన = సింహాసన మెక్కిన, బుధప్రకరంబులకు = పండితసమూహములకు, ఏమి యెగ్గగున్ = ఏమిక్కీడగును, కొండొక కోఁతి = ఒకవానరము, చెట్టుకొనకొమ్మల = చెట్టుచివరకొమ్మల, ఉండఁగన్ = ఉన్నచో, క్రింద, గండ....నికురుంబములు = గండభేరుండము, ఏనుఁగు, సింహము మున్నగువాని సమూహములు, ఉండవె = వసింపవా.

తా. చెట్టుకొమ్మచివర కోఁతి కూర్చుండినను క్రిందనున్న మదేభ సింహనివహంబుల కేమికొఱంతయు లేనట్లు మూర్ఖుఁడైనవాఁడు సింహాసనాసీనుఁడైనను పండితనివహమున కేకొఱంతయు నుండదు.

ఉ. పుట్టిన నిక్కుచున్ మదముపట్టి మహాత్ములఁ దూలనాడినం
బట్టిన కార్యముల్ చెడును ప్రాణముపోవు నిరర్థదోషముల్
పుట్టు మహేశుఁ గాదని కుబుద్ధి నొనర్చినయజ్ఞతంత్రముల్
ముట్టకపోయి దక్షునికి మోసమువచ్చెఁగదయ్య భా. 62.

దక్షుఁడు బ్రహ్మసభకుఁ బోయినపు డచ్చట నున్నవా రందఱు లేచి గౌరవించి రావించుతరి సమాధినిష్ఠుఁడైనశివుఁడు తన్ను లేచి గౌరవింపఁ డనుకోపము మనసున నుంచికొని తాను గావించు యజ్ఞమునకు శివు నాహ్వానింపక పార్వతిని రావించి యవమానపఱుచుట శివుని దూలనాడఁ దోడఁగె శివుఁడప్డు వీరభద్రాదుల సృజించి దక్షుని పరాభవించి యజ్ఞము ధ్వంసమ్ము

చేసి రంఢన వారట్లు గావించిరి. ఆకథ నీపద్యమునఁ గవి యుదాహరించి నాఁడు. గర్వము గలవా రట్లే యగుదురు.

టీ. పట్టుగ నిక్కుచు=పట్టుదలతో నిగుడుచు, మదమున్ పొక్కి=గర్వించి మహాత్ముల=గొప్పవారిని. తూలనాడినన్=దూషించిన, పట్టినకార్యముల్= తలఁచినపనులు, చెడును, ప్రాణముల్—జీవములు, పోవు, నిర్గదోషముల్ =కారణములేని పాతకములు, పుట్టు, మహేశున్=శివుని, కాదని=తిరస్క రించి, (వలదని) కుబుద్ధిన్=చెడుబుద్ధిని, ఒకర్చిన యజ్ఞతంత్రముల్=చేసిన యాగప్రయత్నములు, ముట్టకపోయి=చెడిపోయి, దక్షునికి=దక్షప్రజాపతికి, హాసము=కీడు, వచ్చెగదయ్య=వచ్చెనుగదా.

చ. పరహిత మైనకార్య మతిభారముతోఁ గూడి నైనఁ బూనున
త్పురుషుఁడు లోకముల్ పొగడఁ బూర్వమునం దొక కాల
[వర్షముం
గురియఁగఁ జొచ్చినం గదిసి గోవులు గోజనరక్షణార్థమై
గిరి నొక కేల నెత్తెనట కృష్ణుఁడు ఛత్రము భాతి భా. 63.

పూర్వము గోపాలు రందఱు నింద్రయాగము సేయుచుండ దాని వలన ఫలము లేదని కృష్ణుఁడు వారికి బోధించి దానిని మాన్పించెను. ఆ ట్లాయాగము మానినందున కిందుడ్రుఁ గిట్టి వారిపై కాలవాన కురియించఁ గృష్ణుఁడు గోవర్ధనగిరి నెత్తి పట్టి దానిక్రింద గోవులను గోపాలురను రక్షిం చెను. పిమ్మట నింద్రుఁడు కృష్ణునిశక్తికి మెచ్చి వానినైత్రిపొంది కృష్ణుని గోవుల కధిపతిగాఁ జేసి చనెను. నాటనుండియుఁ గృష్ణునకు గోవిందుఁడు గోపాలుఁడు నను నామములు కలిగెను. గోవర్ధనగిరి మధురాపురముకడ నున్నది. మిక్కిలి భారమైన దైనను పరహిత మాచరించు మానవుఁడు బాధ చెందఁ డనుట కీకథ నుదాహరించినాఁడు.

టీ. పరహితము=పరులకు మేలు, ఐనకార్యము=అయినపని, అతి

భారముతో డిదిగియైన=మిక్కిలి కష్టముగలదైన, లోకముల్=జగములు, పొ
గడన్=మెచ్చునట్లు, పూను=(చేయు) ప్రయత్నించును, పూర్వమునందు=
మున్ను, ఒక తొలవర్షమున్=తొలవాన, కురియఁగఁజొచ్చిన=కురియుచుం
డఁగా, కృష్ణుఁడు, కదిసి=సమీపించి, గొబ్బున=వేగముగా, గోజనరక్ష
ణార్థమై=గోవులను జనులను కాపాడుటకయి, గిరిని=పర్వతమును, ఒకకేల=
ఒకచేత, ఛత్రమురీతి=గొడుగువలె, ఎత్తఁడే=ఎత్తలేదా, ఎత్తెనని భావము.

చ. పలుచని హీనమానవుఁడు పాటిదలంపక నిష్ఠురోక్తులం
బలుకుచు నుండుఁగాని మతిభాసురుఁ డైనగుణప్రపూర్ణుఁ డ
ప్పలుకులఁ బల్కఁబోవఁడు నిబద్ధిగ నెట్లన వెల్తికుండఁ దాఁ
దొలఁకుచునుండుఁగాని మఱితొల్కునె నిండుఘటంబు భా.

టీ. పలుచనిహీనమానవుఁడు=అతినీచుడైనవాఁడు, పాటి, దలంపక=ధర్మ
ము తలపోయక, నిష్ఠుర+ఉక్తులన్=కఠినపు వాక్యములను, పలుకుచునుండుఁ
గాని=నుడువుచుండునుగాని, మతిభాసురుఁడు=బుద్ధిచేఁ బ్రకాశించువాఁడు.
ఐనగుణప్రపూర్ణుఁడు=అయినగుణములతో నిండినవాఁడు, అప్పలుకుల=అమా
టల, పల్కఁబోవఁడు, నిబద్ధిగ=నిజముగ, ఎట్లన, వెల్తికుండ=నీరునిండ లేని
కుండ, తాన్=తాను, తొలఁకుచునుండుఁగాని=కదలుచుండుగాని నిండుఘ
టంబు=నీరునిండగలకుండ, తొల్కునె=కదలునా, తాత్పర్యము సుగమము.

చ. పలుమఱుసజ్జనుండు ప్రియభాషలెపల్కుఁ గఠోరవాక్యముల్
పలుకఁ డొకానొకప్పు డవి పల్కినఁ గీడనుగాదు నిక్కమే
చలువకువచ్చి మేఘుఁ డొకజాడను దా వడగండ్లరాల్చినన్
శిలలగునోటు వేగిరమె శీతలనీరము గాక భాస్కరా. 65.

టీ. పలుమఱు=తఱచుగా, సజ్జనుండు=మంచివాఁడు, ప్రియభాషలె
పల్కు=ప్రియాస్పదము లైనమాటలెపల్కు, కఠోరవాక్యముల్=కఠినపు

బల్కులు, పలుకఁడు, ఒకానొకప్పుడు=ఒక్కొక సమయమున, అవి=ఆకఠిన పు బల్కులు, పల్కిన, కీడునుగాదు=నష్టము లేదు, నిక్కమే=నిజమే, చలువకు=చల్లదనమునకు, వచ్చి, మేఘుఁడు, వడగండ్ల=కరకను, రాల్చినన్= రాలునట్లు చేసినను, వేగమే=వెంటనె, శీతలనీరముగాక=చల్లనినీరుగాక, శిలలగునోటు=ఱాలగునా? (కావని భావము). తాత్పర్యము సుగమము.

ఉ. పాపపుఁద్రోవవాని కొకపట్టున మేను వికాస మొందినన్
లోపల దుర్గుణంబె ప్రబలుంగద నమ్మఁగఁగూడ దాతనిన్
బాపటకాయకున్ సొనుపు పైపయిఁగల్గినఁ గల్గుఁగాక నే
రూపున దానిలోఁ గల విరుద్ధపుఁజేఁదు నశించు భా. 66

టీ. పాపపుత్రోవవానికి=దుష్టునకు, ఒకపట్టున=ఒకప్పుడు, మేను=శరీరము, వికాసము=కాంతి, ఒందినన్, లోపల=మనసులో, దుర్గుణంబె=చెడుగుణమె, ప్రబలుంగద=హెచ్చునుగదా, ఆతనిన్=అదుర్మార్గుని, నమ్మఁగఁగూడదు=నమ్మరాదు, పాపటకాయకున్, పైపయిన్సొనుపు=పై మెఱుఁగు, కల్గినన్=ఉన్నను, దానిలోన్ దానిలోపల, కల విరుద్ధపుఁజేఁదు=ఉన్న సహింపరాని విషము, నశించు=నాశమగును, కాఁదని భావము.

తాత్పర్యము సుగమము.

ఉ. పూనినభాగ్యరేఖ చెడిపోయినపిమ్మట నెట్టిమానవుం
డైనను వానినెవ్వరుఁ బ్రియంబునఁ బల్కరు పిల్వ రెచ్చటం
దా నిది యెట్లొకో యనినఁ దథ్యము పుష్పము వాడి వాసనా
హీనత నొందియున్నయెడ నెవ్వరు ముట్టుదురయ్య భా. 67

టీ. పూనినభాగ్యరేఖ=ఉన్న భాగ్యము, చెడిపోయినపిమ్మట=పోయినపుడు, ఎట్టిమానవుండైనను, వానిని=ఆయదృష్టహీనుని, ఎవ్వరు, ప్రియంబునఁ

భల్కారు= ప్రేమతో పల్కరింపరు, పిల్వరెచ్చుటం= దరికి ఎచ్చుటను రమ్మ
నరు, తథ్యము=నిజము, పుష్పము=పూవు, పాడి=వదలి, వాసనాహీనతః=
సుగంధము లేకపోవుట, ఒందియున్నయెడ=కలిగినపుడు, ఎవ్వరు, ముట్టుడు
రయ్యా=అంటికొందురు.

తా. వడలినపుష్పము స్వీకరింపనియట్లు భాగ్యహీనుని దరిజేర్ప
రని భావము.

ఉ. పూరితసద్గుణంబు గలపుణ్యున కించుక రూపసంపదల్
దూరము లైన వానియెడ దొడ్డగఁ జూతురు బుద్ధిమంతు లె
ట్లారయ గొగ్గులైన మఱియందులమాధురిఁ జూచికాదె ఖ
ర్జూరఫలంబులం బ్రియముచొప్పడ లోకులు గొంట భా. 68.

టీ. పూరితసద్గుణంబు=పరిపూర్ణమైన మంచిగుణము, కలపుణ్యునకు=కలి
గిన పవిత్రునకు, ఇంచుక=కొంచెము, రూపసంపదల్=సౌందర్యభాగ్యములు,
దూరములైన=లేకున్నను, దొడ్డగ=గొప్పగా, వానియెడ=అట్టివానిని, బుద్ధి
మంతులు=తెలివిగలవారు, చూతురు, ఎట్లు, ఆరయ=చూడగా, గొగ్గులైన=ము
డతలుపడినను, మఱియందులమాధురి=వానియందలి మాధుర్యము, చూచి
కాదె=తెలిసికొనికదా, ఖర్జూరఫలంబులు, ప్రియముచొప్పడ=ప్రేమపుట్ట,
లోకులు=జనులు, కొంట=తీసికొనుట.

తా. గొగ్గులైనను మాధుర్యము గలవి గనుక జనులు ఖర్జూరఫలములు,
కొనుచుందురు విధమున రూపసంపద లేకున్నను గుణవంతు నాదరింతురు.

ఉ. ప్రల్లదనంబుచే నెఱుకపాటొకయింతయు లేక యెచ్చటన్
బల్లిదుఁడైనసత్ప్రభు నబద్ధము లాడినఁ దుంగిపోదు రె
ట్లల్లసభాస్థలిం గుమతులై శిశుపాలుఁడు దంతవక్త్రుఁడుం
గల్లలు కృష్ణునిం బలికిగాదె హతంబగుటెల్ల భా. 69.

దంతవక్త్రశిశుపాలు రిరువురు సనకసనందనుల శాపమున నసురత్వ
మ్యములు కలవారై జనించిన జయవిజయులు. అందు దంతవక్త్రుఁడు, కల్మా
షపాదుని పౌత్రుఁడు మూలకుని పుత్రుఁడునైన దశరథునకు పుత్రుఁడగు వృద్ధ
శర్మునికి, వసుదేవుని చెలియ లైన శ్రుతదేవివలన పుట్టినకొడుకు. వీఁడు కృష్ణుని
చేత చంపఁబడెను. శిశుపాలుఁడు దమఘోషునకు వసుదేవుని చెలియ లైన
శ్రుతశ్రవవలనఁ బుట్టినవాఁడు. ఇతఁడు చేదిదేశమునకు రాజు. ఇతఁడు నాలు
గు భుజములు కలిగి లలాటమున నేత్రము గలిగి జన్మించెను. జన్మించినతోడ
నె రాసభస్వరమున నేడ్చుచుండఁ తల్లిదండ్రులు భయకంపితు లై యేమియుఁ
దోఁచకుండిరి. అప్పు డశరీరవాణి "వీని నెవఁ డెత్తుకొనినపు డీమిక్కిలి
భుజములు మిక్కిలి నేత్రము నడఁగిపోవునో యతఁడె వీని చంపువాఁ"డని పలి
కెను. అనుడుల నాలించిననాటనుండియు నీబాలుని వచ్చినవాని నెల్ల నెత్తి
కొమ్మనుచుండిరి. ఒక్కనాఁడు వానితల్లి శ్రీకృష్ణు నెత్తికొమ్మన నతఁ డెత్తి
కొనెను. తోడనె రెండుభుజములు లలాటనేత్రము నంతరించెను. అదిచూచి
యామెయు నింటగలవారు నాశ్చర్యమునఁ జెందిరి. అప్పుడు శిశుపాలునితల్లి
నూరుతప్పులవఱకు తనకొమరుని చంపక క్షమించునట్లు వాగ్దానము చేయవల
సినదిగఁ గృష్ణుని కోరెను. అతఁడట్లె యొప్పుకొనెను. అనంతరము ధర్మజరా
జసూయమునాఁ డాతని నిందిప నూరుతప్పులును పూర్ణ యగుటంజేసి శ్రీకృ
ష్ణుఁడు శిశుపాలుని సంహరించెను. బలవంతుఁ డగు ప్రభువును దూషించు
వారిగతియానట్లె యనునీతిని కవి బోధించుచు నీకథ నుదహరించెను.

టీ. ప్రల్లఁదనంబుచే=దుష్టబుద్ధిచేత (వదరుఁబోతుతనముచేత) ఎఱుక
పాటు=తెలివి, ఒకయింతయు=కించెమైనను లేక, బల్లిదుఁడు=బలవంతుఁ
డు, ఐన సత్ప్రభుని=అయిన మంచిరాజును, అబద్ధములాడిన=కల్లలాడిన,
త్రుళ్ళిపోదురు=నశింతురు, అల్లసభాస్థలిన్=(అధర్మజుని) సభలో, కుమతు
లై=బుద్ధిహీనులై, శిశుపాలుఁడు, దంతవక్త్రుఁడు, కల్లలు=అబద్ధములు,
కృష్ణుని, పల్కి=గాదె, హతంబగుట=చచ్చుట.

ఉ. ప్రేమనుగూర్చి యల్పునకుఁ బెద్దతనంబును దొడ్డవానికిం
దా మతి తుచ్ఛపుంబని నెదంబరికింపక యీయరాదుగా
వామకరంబుతోడఁ గుడువం గుడిచేత నపానమార్గముం
దోమఁగవచ్చునే మిగులఁ దోఁచనిచేతలు గాక భా. 70

టీ. ప్రేమనుగూర్చి=ప్రియముండునంతమాత్రమున, అల్పునకు=నీచునకు, పెద్దతనంబును=పెద్దరికమును, దొడ్డవానికి=గొప్పవానికి, అతితుచ్ఛపుంబని=మిక్కిలినీచపుఁబని, ఎదం=మనస్సునందు, పరికింపక=ఆలోచింపక, ఈయరాదు=ఈయఁబనికిరాదు, వామకరంబుతోడ=ఎడమచేతితో, కుడువం=కుడుచుట, కుడిచేత, అపానమార్గముం=ముడ్డిని, తోమఁగవచ్చునే=కడుగుట కూడునా. తాత్పర్యము సుగమము.

చ. ఫలమతిసూక్ష్మమైనను నృపాలుఁడుమంచిగుణాఢ్యుఁడైనచో
నెలమి వివేకు లాతని కపేక్ష యొనర్తు రదెట్లు చంద్రికా
విలసనమైనఁ దా ననుభవింపఁ జకోరము లాసఁ జేరవే
చలువఁ గలట్టివాఁ డగుటఁ జందురు నెంతయుఁగోరి భా. 71

టీ. ఫలము=లాభము, అతిసూక్ష్మమైనను=మిక్కిలికొంచెమైనను, నృపాలుఁడు=రాజు, మంచిగుణాఢ్యుఁడు + ఐనచో=మంచిగుణములుకలవాఁడు అయినయెడ, వివేకులు=తెలివిగలవారు, ఆతనికి, అపేక్షయొనర్తురు=కోరుదురు, అదెట్లు, చకోరములు=వెన్నెలపుల్గులు. చంద్రికావిలసనమైన=వెన్నెల ప్రకాశమానమయిన, తాను + అనుభవింప=తాను సేవింప, ఆస=కోరికతో, చలువఁగలట్టివాఁడగుట=చంద్రుఁడు) చల్లదనమిచ్చువాఁడు కనుక కోరి=అపేక్షించి, చేరవే=చేరరావా, చేరుదురని భావము.

తా. వెన్నెలపుల్గులు చంద్రికాంతికి సంతసించి చల్లఁదనమిచ్చు చంద్రుని సమీపించునట్లు ఫలము కొంచెమైనను మంచిగుణములు కలవాని చెంత నందఱుఁ జేరుదు రని భావము.

ఉ. బంధురసద్గుణాఢ్యుఁ డొకపట్టున లంపటనొందినైన దు
స్సంధిఁ దలంపఁ డన్యులకుఁ జాలహితంబ ఘటించుఁగాక శ్రీ
గంధపుఁజెక్క రాగిలుచుఁ గాదె శరీరుల కుత్సవార్థమై
గంధము లాత్మఁబుట్టఁ దెఱఁగంబడియుండుట లెల్ల భా॥ 72.

టీ. బంధుర సద్గుణాఢ్యుఁడు=ఒప్పిదమైన మంచిగుణములుకలవాఁడు, ఒకపట్టున=ఒకకాలమున, లంపటము=ఆపదను, ఒందినైన=చెందినైనను, దుస్సంధి=చెడుసలహా, అన్యులకు=ఇతరులకు, తలంపఁడు=తలపెట్టఁడు, చాలహితంబు=మిక్కిలి మేలు, ఘటించుఁగాక=చేయుఁగాక, శ్రీగంధపుఁజెక్క=మంచిగంధపుఁజెక్క, రాగిలుచు=ప్రకాశించుచు, శరీరులకు=దేహములకు, ఉత్సవార్థమై=సంతోషమునకు, గంధములు=పరిమళములు, ఆత్మఁబుట్ట=తనయందుకలుగ, తెఱఁగంబడియుండుటలు=కొట్టఁబడియుండుటలు.

తా. మంచిగంధపుచెట్టు సుగంధమిచ్చి సకలజనులను సంతోషపెట్టును గాన తరుచు తెఱుగఁబడుచుండునట్లు సద్గుణములుకలవాఁడు పరుల కుపకారముచేయునపుడు తాను పడరానిబాధ లొకవేళ పడవలసినను పడుచుండును.

చ. బలము దొలంగుకాలమునఁ బ్రాభవసంపద లెంతధన్యుఁడున్
నిలుపుకొనంగ నోపఁ డదినిశ్చయ మర్జునుఁ డీశ్వరాదులం
గెలిచినవాఁడు బోయలకుఁ గీడ్పడి చూచుచుఁ గృష్ణభార్యలం
బలువుర నీయఁడే నిలువఁబట్ట సమర్థుఁడుగాక భా॥ 73.

(బలరామకృష్ణులు ముక్తిఁ జెందినపిమ్మట వారలభార్యల నర్జునుఁడు గాపాడుచుండ నొకనాఁడు బోయలు కృష్ణునిపై గలతామసమున నతని భార్యలఁగొంపోవ యత్నించుతరి నర్జునుఁ డడ్డమై వారితోఁబోరి యోడి యున్నతరి బోయలు కొందఱిని తీసికొనిపోయెను. బలము లేనికాలమున

మున్నెంతదర్పమున్న వాఁడైనను నిలుపుకొనలేఁ డను నీతి ప్రబోధించుట కీకథ కవి యుదాహరించెను.

టీ. బలము=శక్తి, తొలంగుకాలమున=లేనివేళ, పార్థివసంపదలు=ప్రభుత్వభాగ్యములు, ఎంతధన్యుఁడుగా=ఎంతగొప్పవాఁడును, నిలుపుకొనఁగ నోపఁడు=నిలుపుకొనలేఁడు, అదినిశ్చయము=అదినిజము, అర్జునుఁడు, ఈశ్వరాదులకా=శివుఁడుమున్నగువారికి, గెలిచినవాఁడు=జయించినవాఁడు, బోయలకు, క్రిందుపడిచూచుచు=లొంగిచూచుచు, కృష్ణుభార్యలను, నిలుపఁబట్టగా=నిలుపుటకు, సమర్థుఁడుకాక=శక్తిగలవాఁడుకాక, పలువురఁ=చాలమందిని, ఈయఁడే=ఇయ్యఁడా, (ఇచ్చెనుట).

చ. బలయుతుఁడైన వేళ నిజబంధుఁడు తోడ్పడుఁ గాని యాతఁడే
బలము తొలంగెనేని తనపాలిటిశత్రు వ దెట్లు పూర్ణుఁడై
జ్వలనుఁడు కానఁగాల్చుతరిఁ సఖ్యముఁజూపును వాయుదేవుఁడా
బలియుఁడు సూక్ష్మదీప మగుపట్టున నార్పదె గాలి భా॥ 74

టీ. బలయుతుఁడు=బలముకలవాఁడు, ఐనవేళ=అయినవాఁడు, నిజబంధుఁడు=తనచుట్టము, తోడ్పడుగాని=సాయపడునుగాని, అతఁడే=అబలవంతుఁడే, బలముతొలఁగెనేని=బలహీనుఁడైనయెడ, తనపాలిటిశత్రువు=(అచుట్టమే) తనకువిరోధి, అది, యెట్లన=అది యేవిధ మన, జ్వలనుఁడు=అగ్నిదేవుఁడు, పూర్ణుఁడై=పరితృప్తుఁడై, కానకా=వనమును, కాల్చుతతి=అంటించుసమయమున, వాయుదేవుఁడు=గాలిదేవర, సఖ్యము=మైత్రి, చూపును, కాని, అబలియుఁడు=అబలముగల యగ్నిదేవుఁడు, సూక్ష్మదీపము=చిన్నదీపము, అగుపట్టున=అయినసమయమున, గాలి, ఆర్పదె=పోఁగొట్టదా.

తా. కాననమును దహించునాఁ డగ్నిహోత్రునకుఁ దోడైన వాయువు

చిన్నదీపము వెలిగించునా? [illegible] బయుకలనాడు తోడయిన
బంధుగముడు [illegible] [illegible].

ఉ. బల్లిదు[illegible] [illegible] సత్ప్రభువు [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]ల్లరవారు [illegible] చే[illegible] దే[illegible] [illegible] దయ్యెపెఁ
బల్లనిచిందు[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]ల్లున వెన్నెలల్ జగముచీ [illegible] [illegible] భా॥ 75

టీ. బల్లిదుఁడు=బలశాలియగు, [illegible] సత్ప్రభుఁడు [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible]
వారు=సామాన్యజనులు, [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]=
అప్పటను, తేజము, కల్గు ప్రకాశములేగు, [illegible] [illegible]=[illegible]
నిచ్చు[illegible], ఎడసి=తొలఁగి, [illegible]=[illegible], కోటి
[illegible], [illegible]=ప్రకాశ[illegible] [illegible], [illegible]=[illegible]
వెన్నెలల్ – వెన్నె[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

తా. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వెన్నెల
[illegible] [illegible] ప్రభువు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

చ. భుజబల[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
గజమున దెచ్చి తల్లివ్రతకార్యము దీర్చె[illegible] [illegible] భా॥ 76.

(తొల్లి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

గజనిర్మాణమునకువలయుమంటిని తెప్పించి యాగజమునునిర్మించి వ్రత,
మాచరించెను. అట్లు వ్రతమాచరించినవార్త గుంతి తనపుత్రులకడ చెప్పి
తా నాచరింపలేననియు నంటెమన్ను మీరు తేలేరనియుఁ జెప్పి నిట్టూర్పు
విడువ నర్జునుఁడు తల్లివంకఁ జూచి అమ్మా మంటియేనుగును చేయనేల ?
నీకువలయునేని యైరావతమునే గొనితెత్తు నని యాక్షణమ వెడలి యైరావ
తమును దెచ్చి తల్లిచే నావ్రతము జేయించెను. కావున నీకథ నీపద్యమున
నుదహరింపఁబడియె. బలశాలు లగు పుత్రులున్నవా రెంతటికార్యమైన
సాధింతురనునీతి యిందుఁగలదు).

టీ. భుజబలశౌర్యవంతులు=భుజబలము శౌర్యము కలవారు, అగు
పుత్రులు=పసకొమరులు, కాంచినవారికి=కన్నవారికి, నిజ హృదయ+
ఈప్సితార్థములు=తనదైన మనస్సునందలికోరికలు, నిక్కముగా=నిజముగా,
చేకుఱున్=లభించును, కుంతిదేవికిన్, వినయ బలాఢ్యుఁడు అర్జునుఁడు=జయము
గాంచుబలము గల అర్జునుఁడు, వీఁక పరాక్రమము=శూరులకుచితమైన ప్రతా
పము, ఒప్పఁగన్=ఒప్పునట్లు, సురనాగమును=ఐరావతమును, తెచ్చి, తల్లి
వ్రతకార్యముఁదీర్పఁడె=తల్లిచే వ్రతము చేయింపఁడా.

ఉ. భూనుతులైన దేవతలు పూర్వము కొందఱు వావివర్తనల్
మాని చరింపరో యనుచు మానవు లట్లు చరింపఁబోల దం
భోనిధు లన్నియుం దనదుపుక్కిటఁ బట్టె నగస్త్యుఁ డంచు నా
పూనిక కెవ్వఁడోపు నదిపూర్వమహత్వమునన్ మహి భా॥ 77.

టీ. భూనుతులు=భూమియందుఁ బొగడఁబడువారు, ఐన దేవతలు కొం
దఱు=అయిన నాకవాసులు కొందఱు, వావి, వర్తనలు=వరుస నడతలు,
మాని, చరింపరో=తిరుగరా, అనుచు, మానవులు=మనుష్యులు, అట్లు=ఆ
విధమున, చరింపఁబోలదు=తిరుగఁగూడదు, అంభోనిధులన్నియుం=సముద్ర
ములన్నియు, తనదుపుక్కిటన్=తననోట, అగస్త్యుఁడు, పట్టెనంచు=ఉంచెనని

అప్రూనికకు=అప్రయత్నమునకు, ఎప్పఁడో పు=ఎపుడు ప్రయత్నించును, అట్లు చేయుట=(అగస్త్యుఁడాకీతి. చేయుట), పూర్వమహాత్మ్యముగాదె=మునుపటి మహిమగాదా,

తా. పూర్వము పెద్దలు చెప్పినట్లు నడచినగాని మానవులు నడువ గూడదు. అగస్త్యుఁడు సముద్రమును బుక్కిటఁబట్టెనని యొకఁడా ప్రయత్నము చేయఁగలఁడు.

ఉ. భూపతి కాత్మబుద్ధి మఱి పుట్టనిచోటఁ బ్రధానుఁ డెంతప్ర
జ్ఞాపరిపూర్ణుఁడైనఁ గొనసాగదు కార్యము కార్యదక్షులై
యోపినద్రోణ భీష్మకృప యోధు లనేకులు గూడి కౌరవ
క్ష్మాపతికార్య మేమిటికిఁ జాలిరె చేయఁగ వారు భా॥ 78.

టీ. భూపతికి=రాజునకు, ఆత్మబుద్ధి=తనబుద్ధి, పుట్టనిచోట=కలుగని చోట, ప్రధానుఁడు=మంత్రియు, ఎంతప్రజ్ఞాపరిపూర్ణుఁడైన=ఎంతశక్తి గలవాఁడయిన, కార్యము=పని, కొనసాగదు=సాగదు, కార్యదక్షులై=పనిచేయుటకు, ఓపిన=చాలియున్నను, ద్రోణ...అనేకులు=ద్రోణుఁడు, భీష్ముఁడు, కృపుఁడు మున్నగువారందఱు, కూడి=కలిసి, కౌరవక్ష్మాపతికార్యము=కురురాజుపని, చేయఁగ=చేయుటకు, చాలిరె=సమర్థులైరా.

తా. రాజు బుద్ధిలేనివాఁడయినచో మంత్రులు ప్రజ్ఞావంతులయ్యు గార్యములు చేయలేరు. ప్రజ్ఞానిధులయిన భీష్మద్రోణాదు లున్నను కురురాజు కార్యము నెఱవేర్పఁజాలిరా.

ఉ. భూరిబలాఢ్యుఁ డైనఁ దనపోయినశక్తికి మత్తుచే సహం
కారము నొందుటల్ తగవుగాదది యెట్లన ఢక్కి మోసపోవుఁగా
వీరవరేణ్యుఁ డర్జునుఁడు విల్లున నే సధనుంబు నంటుఁ దా
నూరక వింటి నెక్కిడఁగ నోపఁడు కృష్ణుఁడు లేమి భా॥ 79.

టీ. భూరిబలాఢ్యుఁడైన=మిక్కిలిబలముకలవాఁడయిన, తలపోయక= ఆలోచింపక, విక్రమశక్తిచే=పరాక్రమముస, అహంకారము=తనకు మించినవాఁడు లేఁడను గర్వము, ఒందుట=పొందుట, తగవుగాదు=మంచిదిగాదు, అతఁడొక్కడ=అతఁడొకవేళ, మోసపోవుగా=మోసపోవునుగాదా, వీరవరేణ్యుఁడు అర్జునుఁడు=వీరుఁడగు అర్జునుఁడు, వింటికి=విల్లునకు, నేను అధికుండ=నేనుగొప్పవాఁడ, అంచు=అనుచు, తాను=తాను, ఉండక, కృష్ణుఁడు, లేమి=లేకపోవుట, ఎక్కిడనోపడు=ఎక్కుపెట్టలేఁడు.

తా. కృష్ణుఁడు లేనినాఁ డర్జునుఁడు వీరుఁడయ్యు విలువిద్య నాతి తేతియు విల్లెక్కుపెట్టలేకపోయెను. నేను బలవంతుఁడ నని గర్వపడువాఁడట్లె భంగపడును.

ఉ. భ్రష్టున కర్థవంతు లగు బాంధవు లెందఱు గల్గినన్ నిజా
దృష్టము లేదు గావున దరిద్రత బాపఁగ లేరు సత్కృపా
దృష్టిని నిల్పి లోకుల కతిస్థిరసంపద లిచ్చులక్ష్మి యా
జ్యేష్ఠ కదేటికిం గలుగఁ జేయదు తోడను పుట్టి భా॥ 80.

టీ. భ్రష్టునకు=చెడినవానికి, అర్థవంతులు=ధనముగలవారు, అగు బాంధవులు=పనికివచ్చుచుట్టములు, ఎందఱు, కల్గినన్=ఉన్నను, నిజాదృష్టము=తన భాగ్యము, లేదు, కావున, దరిద్రత=బీదతనము, పాపఁగ లేరు=పోఁగొట్టలేరు, సత్కృపాదృష్టిని=మంచిదయతోఁ జూచు చూపును, నిల్పి=ఉంచి, లోకులకు=జనులకు, అతిస్థిరసంపదలు=మిక్కిలి చెదరని సంపదలు, ఇచ్చు లక్ష్మి=ఇచ్చులక్ష్మీదేవి, తోడను పుట్టి=తోడఁ బుట్టి, [illegible]=అక్కయైన జ్యేష్ఠాదేవికి, ఏటికిం గలుగఁ జేయదు=ఎందుకు భాగ్యము లియ్యదు.

తా. లక్ష్మీదేవి జ్యేష్ఠాదేవితోఁ బుట్టి భాగ్యరేఖ లేనిదగుటచే నామెకు భాగ్య మెట్లిచ్చుట లేదో యట్లె సంపదగల బంధుజను లెందఱున్నను దరిద్రునకు భాగ్య మొసఁగరు.

చ. మదిఁ దను నాసపడ్డయెడ మంచిగుణోన్నతుఁ డెట్టిహీనునిన్
వదలఁడు మేలుపట్టున నవశ్యము మున్నుగ నాదరించుఁగా
త్రిదశవిమానమధ్యమునఁ దెచ్చికృపామతి సారమేయమున్
మొదల నిడండె ధర్మజుఁడు మూఁగి సురావళి చూడ భా॥ 81.

(పరీక్షితునకుఁ బట్టముఁ గట్టి సోదరులతోడను ద్రౌపదితోడను గలిసి ధర్మరాజు దరణ్యమున కేగుచుండ నొక్కొక్కరె వానియనుజులు భార్యయు మృతులై స్వర్గమున కేగిరి. కాని వారితో మొదటినుండియు వెంట నంటి వచ్చుకుక్క ధర్మజుని విడువదయ్యె. భార్యాసోదరులు కనఁ దేలిన వగపున నడచుచున్న ధర్మజుని గొంపోవ దేవత లొకవిమానము తెచ్చి దాని నందుఁ గూర్చుండుమని కోర నాధర్మజుఁడు వారు వల దని వారించుచున్నను దనవెంటవచ్చుకుక్కను విడువక తనతో నావిమానమున గూర్చుండఁబెట్టుకొని స్వర్గమునకుఁ బోయెను. ఈకథ తన్నాశ్రయించినవాఁ డెంత హీనుఁడైన గుణోన్నతుఁడు విడువఁడనునీతి కిందు దహరింపఁబడియె).

టీ. మంచిగుణోన్నతుఁడు=మంచి గుణములతో నిండినవాఁడు, తన్ను, మది=మనస్సున, ఆసపడ్డయెడ=కోరినయెడ, ఎట్టిహీనునిన్=ఎంతనీచుడైనను వదలఁడు=విడువఁడు, మేలుపట్టున=మంచితరుణమున, మున్నుగ=ముందుగ, అవశ్యము=తప్పక, ఆదరించు రక్షించును, ధర్మరాజు, త్రిదశవిమానమధ్యమున=దేవతావిమానమధ్యమున, సారమేయమున్=కుక్కను, తెచ్చి, కృపామతి=దయతో, మొదల=ముందర, ఇడఁడె=ఉంచఁడా.

ఉ. మాటలకోర్వఁజాలఁ డభిమానసమగ్రుఁడు ప్రాణహానియౌ
చోటులనైనఁ దా నెదురుచూచుచునుండు గొలంకులోపల
న్నీటమునింగినప్పు డతి నీచము లాడిన రాజరాజు పో
రాటమొనర్చి నేలఁబడఁడాయెనె భీమునిచేత భా. 82

కురుపాండవయుద్ధములో నుభయపక్షములసైన్యములు నశించి దుర్యోధనునకు కృప కృతవర్మాశ్వత్థాములు మువ్వురుమిగిలిననాఁడు పాండవులకు వెఱచి యొకకొలనిలో దాగియున్న దుర్యోధనుని భీముఁడు నీచములాడ నటునిలువక వెడలివచ్చి భీమునితో బోరాడి యోడి తెగెఁ కథ నభిమానము గలవారు ప్రాణహానికయిన నోర్తురు గాని మాటపడుట కోర్వరనునీతి కిందుదహరింపఁ బడియె.

టీ. మాటలకు- (నిందతోఁగూడిన) పలుకులకు, అభిమానసమగ్రుఁడు= పౌరుషముతోఁగూడినవాఁడు, ఓర్వఁజాలఁడు – సహింపలేఁడు. ప్రాణహాని యగుచోటులైన=ప్రాణముపోవుతావులైన, తాన్= తాను, ఎదురుచూచుచు నుండి= సిద్ధముగ నుండుచు, కొలఁకులోపల= చెఱువులో, నీటన్= నీటియందు, మునిఁగినప్పుడు- (క్రుంగియున్నప్పుడు), అతిహీనము లాడినన్= మిక్కిలి నిందావాక్యము లాడిన, రాజరాజు= దుర్యోధనుఁడు, పోరాటమొనర్చి= యుద్ధముచేసి, భీమునిచేత, నేలఁబడఁడాయెనె= నేలఁగూలలేదా.

ఉ. మానవనాథుఁ డాత్మకపు మర్మమెఱింగినవాని నేలినం
గాని జయింపలేఁ డెటుల గాఢమనస్కుఁడు రామభద్రుఁడా
దానవనాయకుంగెలువఁ డా నెటులోపుఁ దనీయనాభికా
స్థానసుధా న్విభీషణుఁడు తాఁ దెల్పని చెప్పకయున్న భా. 83

శ్రీరామచంద్రుఁడు రావణునిశిరస్సు లెన్ని ఖండించినను తిరిగి మొలచుచుంటచే విసిగి యేమియుందోచకున్నతఱి రావణునితమ్ముఁ డగు విభీషణుఁడు శ్రీరామునితో రావణునినాభియం దమృతకలశ మున్న దనియు నది ముందుగ హరించిన గాని వానిప్రాణము హరించుట కష్టం మఱియు జెప్ప నత డట్లుచేసెను. అనంతరము రావణుఁడు నశించెను. వైరిజనులమర్మము తెలిసినగాని జయముగాఁచుట కష్టము. కావున వైరులమర్మ మెఱింగిన వారిని జేర్చి యాదరించుట మంచి దను నీతి కథ యుదాహరింపఁ బడియె.

టీ. మానవనాథుఁడు= రాజు, ఆత్మరిపుమర్మము=తనశత్రుని రహస్యము, ఎఱింగినవాని=తెలిసినవానిని, ఏలినఁగాని=రక్షించినఁగాని, అరుల=శత్రువుల, జయింపలేఁడు=గెలువలేఁడు, కార్ముకదక్షుఁడు=విలువిద్యలో నాఱితేఱినవాఁడు, రామభద్రుఁడు=(అయిన) శ్రీరామచంద్రుఁడు, దానవనాయకున్=రాక్షసరాజగు రావణుని, గెలువ=జయించుటకు, విభీషణుఁడు=వానితమ్ముఁడు విభీషణుఁడు, తదీయనాభికాస్థ=రావణుని నాభిస్థలమున నున్న, సుధన్=అమృతమును, తార్కొని=చేరి, చెప్పకయున్న=తెలుపకయున్న, తానెటులోపు=అశ్రీరాముఁడెట్లు సమర్థుఁడగును.

ఉ. మానవుఁడాత్మకిష్టమగు మంచిప్రయోజన మాచరించుచోఁ
గానక యల్పుఁ డొక్కఁ డది గాదని పల్కిన వానిపల్కుకై
మానఁగఁ జూడఁ డావని సమంచితభోజనవేళ నీఁగ కా
లూనినవంటకంబు దినకుండఁగ నేర్చునొకో భా. 84

టీ. మానవుఁడు=నరుఁడు, ఆత్మకిష్టము=మనస్సునకింపు, అగుమంచి ప్రయోజనము=ఐనమంచిపని, ఆచరించుచోఁ=చేయుచో, కానక=తెలియక, అల్పుఁడు=నీచుఁడు, అదిగాదని=అదివలదని, పల్కిన=చెప్పిన, వానిపల్కుకై=వానిమాటకై, మానకజూడఁడు=విడువనెంచఁడు, సమంచితభోజనవేళ=భోజనకాలమందు, (సమంచిత=లెస్సగా ఒప్పుచున్న) ఈఁగ, కాలూనిన వంటకంబు=కాలునిలిపినవంటకము, తినకుండఁగ=తినుటమానుట, నేర్చు నొకో=నేర్చునా. తాత్పర్యము సులభము.

ఉ. మానిని చెప్పు నెల్లెలుకమాలినవాఁ డటుచేసినన్ మహా
హానిఘటించు నేఘనునకైనను సంశయ మూర్విపైఁ గృపా
హీనతఁబల్కినన్ దశరథేశ్వరుఁ డంగనమాటకై గుణాం
భోనిధిరాముఁ బాసి చనిపోవఁడె శోకముతోడ భా. 85

టీ. మానిని = ఆఁడుది, చెప్పునట్లు = పలికినట్లు, ఎఱుక మాలినవాఁడు = తెలివి లేనివాఁడు, అటు = ఆరీతి, చేసినన్, మహాహాని = గొప్ప అపకారము, ఘటించు = కలుగును, ఏఘనుఁడైనను = ఎంతగొప్పవానికయినను, సంశయము = సందేహము, (లేదు) ఉర్విపై = భూమియందు, కృపాహీనత = దయమాలి, పల్కఁగన్ = నుడువఁగా, దశరథేశ్వరుఁడు = దశరథుఁడు, ఆఁడుదానిమాటకై = స్త్రీమాటకయి, గుణాఢ్యుని రాఘవుని = సుగుణసంపన్నుఁడయిన రాముని, పాసి = విడిచి, శోకముతోడ = దుఃఖముతోడ, చచ్చిపోఁడా. తాత్పర్యము సులభము.

చ. మును పొనరించు పాతక మమోఘము జీవుల కెల్లఁ బూనియా
  వెనుకటిజన్మమం దనుభవింపక తీఱదు రాఘవుండు వా
  లిని బడ నేసి తా మగుడ లీల యదూద్భవుఁడై కిరాతుచే
  వినిశితబాణపాతమున వీడ్కొనఁడే తనమేను భా. 86

టీ. మును పొనరించుపాతకము = తొల్లి చేసిన పాపము, అమోఘము = వ్యర్థముకానిది, జీవుల కెల్లన్ = ప్రాణులకెల్ల, పూని యా వెనుకటి జన్మమందు = ప్రియముగ్గించి తిరుగా తిజన్మమున, అనుభవింపక తీఱదు = పొందక తప్పదు, రాఘవుండు = శ్రీరాముఁడు, వాలిని బడనేసి = వాలిని చంపి, తాన్ = తాను, మగుడన్ = తిరిగి, లీలన్ = విలాసమున, యదూద్భవుఁడై = యదువంశమునఁ బుట్టినవాఁడై, (కృష్ణుఁడై) కిరాతుచే = బోయచే, వినిశిత = వాడియైన, బాణపాతమునన్ = బాణముదెబ్బచే, తనమేను = తనశరీరము, వీడ్కొనఁడే = విడువఁడా.

తా. వాలినిఁజంపినపాతకము మరల జన్మమెత్తి కృష్ణుఁడై శ్రీరాముఁడనుభవించెను. ఎంతఘనుఁడైనను తనపాప మనుభవింపక తీఱదు.

ఉ. రాకొమరుల్ రసజ్ఞునిఁ దిరంబుగ మన్ననఁ జేసినట్లు భూ
  లోకములోన మూర్ఖుఁ దమలోపల నంపరు నిక్కమే కదా
  చేకొని ముద్దుగాఁ జదువఁ జిల్కను బెంతురు గాక పెంతురే
  కాకము నెవ్వరైన శుభకారణ సమ్మునిమ్మ భా॥ 87.

టీ. శుభకారణ=శుభము లిచ్చువాఁడా, సన్మునిసేవ్య=మంచిమౌనులచే సేవింపఁబడువాఁడా, భాస్కరా, శాకోమరుల్=రాచబిడ్డలు, రసజ్ఞాని=రసికుని, తిరంబుగ=నిలుకడగా, సత్కృతిన=గౌరవమున, పెంచినట్లు, భూలోకమునందు, మూర్ఖు=మూర్ఖుని, ఏమలోపల=ఏమయినంత, ఉంపరు=నిలుపరు, నిక్కమేకదా=నిజమేకదా, చేకొని=తీసికొని, ముద్దుగా=ముచ్చటగా, పలుకు చిల్కను=పల్కించు చిలుకను, పెంచుదురుగాని=పోషింతురుగాని, కాకమున్=కాకిని, ఎవ్వరైన=ఎవ్వరైనను, పెంతురా=పోషింతురా, తాత్పర్యము సుకరము.

ఉ. లోకములోన దుర్జనుల లోను నెఱుంగక చేరరాదు సు
శ్లోకుఁడు చేరినం గవయఁజూచుచుఁ జేయుదు రెక్కసక్కెముల్
కోకిలఁ గన్నచోట గుమిగూడి యసహ్యపుఁగూఁత లార్చుచుం
గాకులు తన్నవే తఱిమి కాయము తల్లడమంద భా. ౪౩

టీ. లోకములోన=జనులలోపల, (లోకస్తు భువనే జనే అనుటచే నిట లోకమనఁగా జను లని చెప్పవలెను. కోకిలయుఁ గాకియు నొక్క రీతినుండును. దుర్జనుఁడు సజ్జనుఁడు నొక్కరీతిగనుండురు. కావున రూపము రెంటికి సమము. జనులలో దుర్జన సజ్జనభేదము చిత్తవృత్తి ననుసరించి యుండును.) దుర్జనులలోను దుష్టులమనస్సు, ఎఱుంగక=తెలియక, చేరరాదు=సమీపించఁగూడదు, సుశ్లోకుఁడు=మంచికీర్తిగలవాఁడు, చేరినన్=సమీపించిన, కవయఁజూచుచు=చుట్టుకొనుచు తెలుపుదురు, ఎక్కసక్కెముల్=వేళాకోళములు, చేయుదురు, కోకిలన్=కోయిలను, కన్నచోటన్=చూచినట్లైన, గుమిగూడి=గుంపుగూడి, అసహ్యపుఁగూఁతలు=సహింపలేని అఱపులు, అర్చుచున్=కూయుచును, తఱిమి, కాయము=శరీరము, తల్లడమంద=బాధచెందఁగ, కాకులు, తన్నవే=తన్నుచున్నవా.

ఉ. లోను దృఢంబు గాని పెనులోభిని నమ్మి యసాధ్యకార్యముల్
కానక పూను నే నతఁడు గ్రక్కునఁ గూలును నోటిపుట్టిపై
మానవుఁ డెక్కిపోవ నొకమాటు బుటుక్కున ముంపకుండునే
తా నొకలోఁతునం గెడసి దాఁటఁ దరింపఁగలేక భా॥ 89.

టీ. లోను=మనస్సు, దృఢంబుగాని=దిట్టమైనది కాని, పెనులోభిని=మిక్కిలి పిసినిగొట్టును, నమ్మి=విశ్వసించి, అసాధ్యకార్యముల్=సాధింపలేనిపనులు, కానక=తెలియక, పూనునేని=ప్రయత్నించినయెడ, అతఁడు, గ్రక్కున=తోడనె, కూలు=నశించును, ఓటిపుట్టిపై=ఓటినావమీఁద, ఎక్కి, పోవన్=వెళ్ళగా, ఒకమాటు=ఒక్కసారి, తాన్=తాను, తరింపగలేక=దాటలేక, లోఁతునన్=ప్రవాహమధ్యమున, కెడసి=పడి, ముంపకుండునే=మునుగచేయకుండునా, (బుటుక్కున అనఁగా మునుఁగుట కనుకరణము) తాత్పర్యము సులభము.

ఉ. వంచన యింతలేక యెటువంటిమహాత్ముల నాశ్రయించినం
గొంచెమె కాని మేలు సమకూడ దదృష్టము లేనివారికిన్
సంచితబుద్ధి బ్రహ్మ ననిశంబును వీఁపున మోయునట్టి రా
యంచకు దుంపతూండ్లు దిననాయెఁగదా ఫలమేమి భా॥ 90.

టీ. వంచన=మోసము, ఇంతలేక=కొంచెమైనను లేక, ఎటువంటిమహాత్ములన్=ఎంతగొప్పవారైనయిన, ఆశ్రయించినన్=దరిచేరినను, మేలు=ఉపకారము, అదృష్టములేనివారికి=భాగ్యహీనులకు, కొంచెమె కాని=ఒక్కటయె కాని, సమకూడదు=రాదు, సంచితబుద్ధి=కూడినబుద్ధితో, బ్రహ్మ=బ్రహ్మదేవుని, అనిశంబును=ఎల్లప్పుడును, వీఁపున, మోయునట్టిరాయంచకు=మోయుహంసకు, దుంపతూండ్లు=తామరతూండ్లు, తిననాయెగదా=తినవలసెగదా, ఫలమేమి=

(గొప్పవాని) నాశ్రయించిన లాభమేమి ? గొప్పవాని నాశ్రయించిన లాభములేదని భావము.

ఉ. పట్టుచు తండ్రి యత్యధమవర్తనుఁ డైనను గాని వానికిం
బుట్టినపుత్త్రకుండు తనపుణ్యవశంబున దొడ్డధన్యుఁడౌ
నెట్టన మఱ్ఱివిత్తు మును పెంతయుఁ గొంచెము దానఁ బుట్టునా
చెట్టుమహోన్నతత్వమును జెందదె శాఖలనిండి భా॥ 91.

టీ. పట్టుచు=కృశించుచు, తండ్రి=జనకుఁడు, అత్యధమవర్తనుఁడు=మిక్కిలినీచముగ నడచువాఁడు, ఐనను కాని=అయినప్పటికిని, వానికిం=అట్టివానికి, పుట్టినపుత్త్రకుండు=కలిగినకొడుకు, తనపుణ్యవశంబున, దొడ్డధన్యుఁడౌ=మంచిపుణ్యవంతుఁ డగును, ఎట్టన=ఏరీతిఁగ, మఱ్ఱివిత్తు, మునుపు=తొలుత, ఎంతయుఁగొంచెము=మిక్కిలిచిన్నది, దాన=ఆవిత్తనమున, పుట్టునాచెట్టు=పుట్టినయాచెట్టు, శాఖలనిండి=కొమ్మలతోనిండి, మహోన్నతత్వము=మిక్కిలిగొప్పతనమును, చెందదె=పొందదా.

తా. మఱ్ఱివిత్తనము కొంచెమైనను మహావృక్షముపుట్టినట్లు తండ్రి నీచుఁడయినను కొడుకు మహాపుణ్యాత్ముఁడు కావచ్చును.

చ. వలనుగఁ గానలందుఁ బ్రతిపన్నమునం బులి నాలుగై దుపి
ల్లలఁ గను దూడ నొక్కటి నిలం గను ధేనువు రెండుమూఁడునే
డుల కిటులైన బెబ్బులికుటుంబము లల్పము లాయె నాలమం
దలు గనువృద్ధిఁ జెందవె యధర్మము ధర్మము దెల్ప భా॥ 92.

టీ. వలనుగ=తగినట్లు, కానలందు=అడవులందు, ప్రతిపన్నము=ప్రతివత్సరము, పులి, నాలుగైదుపిల్లల, కను=కాంచుచుండును, ధేనువు=గోవు, దూడనొకటి=ఒకగొక్కదానిని, రెండుమూఁడునేఁడులకు=రెండుమూఁడు సంవత్సర

ములకు, కను=కనుచుండుటను, అటులైన=అట్లయినను, బెబ్బులికుటుంబములు=పులులకుటుంబములు, అల్పములాయె=తక్కువయయ్యె, ఆలమందలు=గోవులగుంపులు, వృద్ధిజెందవె=అభివృద్ధిపొందవా, అధర్మమును ధర్మమును, తెల్ప=తెల్పుటకు.

తా. ధర్మాధర్మములు తెలుపుటకో యనునట్లు కాననముల పులులు ప్రతిసంవత్సరము నాలుగయిదు కూనలగనుచున్నను, వృద్ధియగుటలేదు. రెండుమూడుసంవత్సరముల కొకదూడను గనుచున్నను గోగణంబు లభివృద్ధిజెందుచున్నవి.

చ. వలవదు క్రూరసంగతి యవశ్య మొకప్పుడు సేయఁబడ్డచోఁ
గొలఁదియె కాక యెక్కువలు గూడవు తమ్ములపాకులోపలన్
గలసినసున్న మించుకయ కాక మఱించుక యెక్కువైనచో
నలుగడఁ జుఱ్ఱుచుఱ్ఱు మని నాలుక పొక్కకయున్నె భా॥ 93.

టీ. క్రూరసంగతి=దుష్టునితోఁ జెలిమి, అవశ్యము=తప్పక, వలవదు=కూడదు, ఒకప్పుడు=ఒక్కతఱి, చేయఁబడ్డచోన్=చేసినయెడల, కొలఁదియెకాక=కొంచెమె కాని, ఎక్కువలు=విస్తారములు, కూడవు, తమ్ములపాకులలోపలన్, కలసినసున్నము=కల్సినసున్నము, ఇంచుకయకాక=కొంచెమె కాని, మఱించుక యెక్కువైనచో=మఱికొంచె మధికమయినచో, నలుగడ=నాల్గుప్రక్కల, చుఱ్ఱుచుఱ్ఱుమని=(మండుటకనుకరణము) నాలుక, పొక్కకయున్నె=పొక్కులు పడకయుండునా.

తా. దుష్టునిచెలిమి కూడదు. ఒకవేళ చేయవలసిన దావశ్యకముగ నుండవలెను. అతిగఁగూడదు. తమ్ములపాకులను సున్నముకొంచెమె కాని యెక్కువరాచిన నాలుక పొక్కకుండుటలేదా.

ఉ. వానికి విద్యచేత సిరి వచ్చె నటంచును విద్య నేర్వఁగాఁ
బూనినఁ బూనుఁగాక తనపుణ్యము చాలక భాగ్యరేఖకుం
బూనఁగ నెవ్వఁ డోపు సరిపోఁ జెవి పెంచునుగా కదృష్టతా
హీనుఁడు కర్ణభూషణము లెట్లు ధరింపఁగ నోపు శ్రీ. 94.

టీ. వానికి=ఇతరునికి, విద్యచేత, సిరి=సంపద, వచ్చె నటంచు=కలిగెనని, విద్య=చదువు, నేర్వఁగాన్=నేర్చికొనుటకు, పూనినన్=ప్రయత్నించినను, పూను గాక=ప్రయత్నించుఁగాక. తనపుణ్యము=తనసుకృతము, చాలక=సరిపోక, భాగ్యరేఖకున్=అదృష్టమునకు, పూనన్=ప్రయత్నించుట, ఎవ్వఁ డోపున్=ఎవఁడు సమర్థుఁడగును. సరిపోన్=సరిపోవునట్లు చెవి పెంచును గాక=చెవి (తమ్మికి కుట్టు) పెంచునుగాక, అదృష్టతాహీనుఁడు=భాగ్యహీనుఁడు, కర్ణభూషణములు=తమ్మెట్లు, ధరింపన్=పెట్టుకొనుటకు, ఎట్లోపున్=ఎట్లు సమర్థుఁడగును.

తా. ఒకనికి విద్యవలన సిరి వచ్చెనని విద్యకై ప్రయత్నించు వాఁ డెల్ల భాగ్యవంతుఁడు కానేరఁడు. కమ్మలున్నది చూచి చెవులు పెంచుకొన వచ్చుఁగాని కమ్మలు గలిగించుట కష్టము.

ఉ. సంతతపుణ్యశాలి యొకచాడ్పున సంపద వాసిపోయి తా
నంతటఁ బోక నెట్టుకొని యప్పటియట్లు వసించియుండు మా
సాంతమునందుఁ జందురుని యున్కికి లేవడ వాసి పోయినం
గాంతివహింపఁ డోటు తిరుగంబడి దేహమునిండ శ్రీ. 95.

టీ. సంతత పుణ్యశాలికిన్=ఎడతెగనిపుణ్యాత్ముని, ఒకచాడ్పునన్=ఒక విధముగా, సంపద=భాగ్యము, వాసిపోవన్=తొలఁగిచనిన, తాన్=ఆభాగ్యము, అంతటన్=అంతమాత్రమున, పోక=చనక, నెట్టుకొని=పొందుకొని, అప్పటియట్లన్=వెనుకటివలెనే, వసించియుండున్=నిలిచియుండును, మాస+అంతమునందు

అమవసనాఁడు, చందురునియన్నికళల్=చంద్రునికళలన్నియు, పెడబాసి=విడిచి, పోయినఁ=చనినను, తిరుగఁబడి=తిరిగి, దేహమునిండ=శరీరమునిండ. కాంతివహింపఁడొకో=ప్రకాశమును బొందఁడా.

తా. దేవతల కాహారముగ నొక్కొకకళ నర్పించుచున్నందున నమవసనాఁడు విడిచినతనకళలన్నియుఁ జంద్రుఁడు క్రమక్రమముగ కాంతివహించిన చంద్రునివలె కాలవైపరీత్యమున భాగ్యముపోయినను పుణ్యాత్ముఁడు తిరిగి పొందును.

చ. సకలజనప్రియత్వము నిజంబుగఁ గల్గినపుణ్యశాలి కొ
క్కొకయెడ నాపదైనఁ బడ నందదు వేగమె పాసిపోవుఁగా
యకలుషమూర్తి యైనయమృతాంశుఁడు రాహువుతన్ను
మ్రింగినం
డొకటొకమాని యుండఁడె ప్రకృతస్థితి నెప్పటియట్ల భా॥ 96.

(రాహువు గ్రహములలో నొకటి. తొల్లి రాక్షసుఁడు. విప్రచిత్తి వీని తండ్రి. సింహిక తల్లి. రాహుకేతువు లిరువురు కశ్యపునిపౌత్రులు, మోహినీ వేషధారి యైనవిష్ణుదేవుఁ డమృతమును దేవతలకు పంచియిచ్చునాఁ డీరాహువు దేవతావేషమున దేవతలమధ్యనుండఁ గని వానిశిరస్సు తెగనఱక మొండెము, రాహువు శిరస్సు కేతువు నయ్యె నందురు. మఱియు సూర్యచంద్రు లీ మర్మము నెఱిఁగి విష్ణున కెఱిఁగించుటచే వారి నెల్లప్పుడు రాహుకేతువులు బాధించుటయుఁ గలదు. రాహువు సర్పరూపియనియుఁ బ్రసిద్ధి కలదు. రాహువుచే బాధింపఁబడి తొల్లిటియట్లనున్న చంద్రునట్లు పుణ్యాత్మున కాపదగలిగినను వెనుకటిరీతి నుండు ననుట కీకథ నుదాహరించె).

టీ. సకలజనప్రియత్వము=అందఱుజనులకు నిష్టముగానుండుట, నిజంబుగ=సత్యముగ, కల్గినపుణ్యశాలి=కున్న పుణ్యాత్ముఁడు, ఒక్కొకయెడ=ఒక్కొక

సమయమున, ఆపడైన=కీడుగల్గిన, తడవుండదు=చాలకాలముండదు, వేగమె=వెంటనె, పాసిపోవు=తొలగిపోవు, అకలు......శుఁడు=కలుషము లేనిచంద్రుఁడు, రాహువు, తన్ను, ప్రమింగినన్=ప్రమింగినను, టకటక=భయము మాని=వదలి, పృథుస్థితి=స్థైర్యముతో, ఎప్పటియట్ల=వెనుకటివలెనే, ఉండఁడె=ఉండఁడా, (ఉండును).

ఉ. సన్నుతకార్యదక్షుఁ డొకచాయ నిజప్రభ యప్రకాశమై
యున్నపుడైన లోకులకు నొండొకమేలొనరించు సత్త్వసం
పన్నుఁడు భీముఁ డాద్విజులప్రాణముఁ గావఁడె యేకచక్రమం
దెన్నికగా బకాసురుని నేపునఁ గూపడఁగించి భా॥ 97.

(బకాసురుఁ డేకచక్రపురసమీపారణ్యమున నివసించి యాపురవాసులతో ననుదిన మొక్కొకయింటియజమాని బండెడన్నము గొండెనుపోతులు నొక్క పురుషుఁడు తన కాహారముగఁ బంప నియమించికొని యాతీరి దినుచుండెను. పాండవులు లాక్షాగృహదహనానంతర మాపురి బ్రాహ్మణవేషములతోఁ జేరి యొకబ్రాహ్మణునియింట నుండ నొక్కనాఁ డాయింటిబ్రాహ్మణుఁడు బకున కాహారము బంపవలసి కన్నకొమరుని బంపఁజాలక విలపించుచుండ కుంతి తనకొమరుఁ డగుభీమునిఁ బంపుదు ననిచెప్పెను. అనంతరము భీముని కుంతి పంప నతఁ డాబకుని జంపి పురవాసుల రక్షించెను. తన తేజ మడఁగినను కార్యదక్షు లొరుల కుపకృతి సేయుదురనుట కిదియుదహరింపఁబడినది.)

టీ. సన్నుత కార్యదక్షుఁడు=కీర్తింపదగిన కార్యసాధకుఁడు, ఒకచాయ=ఒకప్పుడు, నిజప్రభ=తనతేజము, అప్రకాశమై=కాంతిలేనిదై, ఉన్నపుడైన, లోకులకు=జనులకు, ఒండొకమేలు=ఒక్కయుపకారము, ఒనరించు=చేయును, సత్త్వసంపన్నుఁడు భీముఁడు=బలశాలియైన భీముఁడు, ఏకచక్రమందు, ఎన్నికగా=ప్రసిద్ధముగా, ఏపున=బలమున, బకాసురుని=బకుఁడను రక్కసుని, కూపడఁగించి=చంపి, ఆద్విజులప్రాణము=ఆబ్రాహ్మణుల ప్రాణము, కావఁడే=రక్షింపఁడా, రక్షించెననుట.

చ. సరసగుణప్రపూర్ణునకు సన్నపుదుర్గుణ మొక్కవేళయం
దొరసిన నట్లు నీకుఁదగునోయని చెప్పిన మాననేర్పుగాఁ
బురద యొకించుకంత తనుఁ బొందినవేళలఁ జిల్లవిత్తుపై
నొరసిన నిర్మలత్వమున నుండదె నీరములెల్ల భా. 98

టీ. సరసగుణప్రపూర్ణునకు = మంచిగుణములు కలవానికి, సన్నపుదుర్గుణము = చిన్న చెడుగుణము, ఒక్కవేళయందు = ఒకసమయమున, ఒరసిన = కలిగిన, ఇట్లు = ఈరీతి, నీవు, తగునోయని = తగియుండునాయని, చెప్పిన, మానమేర్పుగా = మానుముగా, నీరములెల్ల = నీళ్లన్నియు, బురద = బాడి, (మన్ను) ఒకించుకంత = మిక్కిలికొంచెము, తను బొందినవేళల = తమ్ముంటినతరి, చిల్లవిత్తు = ఇందుగగింజ, పై = తమమీఁద, ఒరసిన = అంటిన, నిర్మలత్వమున = మలినము లేకుండ, ఉండదె = ఉండదా, ఉండు ననుట.

తా. బురద తగిలిననీళ్లు చిల్లగింజతగిలిన నిర్మలమై యుండునట్లు మంచివాఁడొకవేళ చిన్నతప్పు చేసినను పలదనిన మాని వెనుకటి యట్లుండును.

చ. సరసదయాగుణంబుగలజాణ మహిం గడునొచ్చియుండినం
దఱుచుగ వానికాసపడి దాయఁగవత్తురు లోకులెట్లనం
జెఱకురసంబు గానగను జిప్పిలిపోయినమీఁదఁ బిప్పియై
ధరఁబడియున్నఁ జేరవె ముదంబునఁ జీమలు పెక్కు భా. 99.

టీ. సరసదయాగుణంబు = రసయుక్తమైన దయయను గుణము, గల జాణ = గలదాత, మహిన్ = భూమియందు, కడునొచ్చియుండినన్ = మిక్కిలి బీదరైయున్నను, తఱుచుగ = విస్తారముగా, వానికి, ఆసపడి = కోరి, లోకులు = జనులు, దాయఁగవత్తురు = సమీపింతురు, చెఱకురసంబు, గానుగను = గానుగలో, చిప్పిలిపోయిన మీఁద = కారిపోయిన పిమ్మట, పిప్పియై = నిస్సారమై, ధర = భూమియందు, పడియున్న, చీమలు, ముదంబునన్ = సంతోషముతో, చేరవే = చేరవా

తా. రసహీనమైన చెరకుపిప్పికి చీమలు చేరినట్లు సరసదయాగుణసంప న్నుఁడైనదాత దరిద్రుఁడైనను జనులు యాచింప నేగుదురు.

ఉ. సారవివేకవర్తనల సన్నుతికెక్కినవారిలోపలం
జేరినయంత మూఢులకుఁ జేపడదా సదె యెట్టు లన్నఁగా
సారసములోన హంసములసంగతి నుండెడి కొంగపిట్ట కే
తీరునఁ గల్గనేర్చును దదీయగతుల్ దలపోయ భా. 100.

టీ. సారవివేకవర్తనల=మంచియోగ్యమైన ప్రవర్తనచే, సన్నుతికిన్= ప్రసిద్ధిక్, ఎక్కినవారిలోన్=చెందినవారిలో, చేరినయంత=ఉన్నమాత్రమున, మూఢులకు=తెలివిమాలినవారికి, చేపడదా సదె=వాగ్ర ప్రవర్తన రాదు, కా సారసములోన=చెఱువులో, హంసల సంగతిన్=అంచలపొత్తున, ఉండెడికొంగ పిట్టకు, తదీయగతుల్=ఆయంచనడలు, ఏతీరునన్=ఏవిధమునను, తలపోయఁగ= ఆలోచింపఁగా, కల్గనేర్చు=కలుగును.

తా. కొలనిలోనున్నంతమాత్రమున రాయంచనడలు కొంగకెట్లు రావో యట్లె వివేకులతో గలసి తిరిగినంతను మూఢునకు వారిగుణములు రావు.

ఉ. స్థానము తప్పివచ్చునెడఁ దా నెటువంటిబలాఢ్యుఁడున్ నిజ
స్థానికుఁడైనయల్పునికతంబున నైనను మోసపోవుఁగా
కానలలోపలన్ వెడలి గంధగజం బొకనాఁడు నీటిలోఁ
గానక చొచ్చినన్ మొసలికాటు వలో బడదోటు భా. 101.

టీ. స్థానము=ఉనికి, తప్పివచ్చునెడన్=విడిచిపోవునెడ, ఎంతబలాఢ్యుఁ డున్=ఎంతబలవంతుఁడయినను, తాన్=తాను, నిజస్థానికుఁడు=తనయునికి యున్నవాఁడు, ఐనఅల్పునికతంబున=అయినస్వల్పునివలన, మోసపోవుగ=వం చింపఁబడుఁగదా, గంధగజంబు=ఏనుఁగు, (ఇట్టి గజేంద్రమోక్షణకథ నదా హరించినవారు) ఒకనాఁడు=ఒకదినమున, కానలలోపలన్=అడవులలో,

వలి=బయలుదేఱి, కానక=తెలియక, (నీటిలో జొచ్చినన్=దిగగా, మొసలికాటుకు=మకరికి అపుడు, లోబడదోటు=లొంగ లేదా.

తా. తన నివాసము విడిచినప్పు డెట్టివారికైనను బాధ పడవలసి వచ్చును. నీటిలో నుండగ యేనుగు మొసలికాటుకు ఓర్వలేదా.

చ. సిరిగలవాని కెయ్యెడలఁ జేసినమే లది నిష్ఫలం బగున్
నెఱిగుఱిగాదు పేదలకు నేర్పునఁ జేసిన సత్ఫలం బగున్
వఱపున వచ్చి మేఘుఁ డొకవర్షము వాడినచేలమీఁదటం
గురిసినఁ గాక యంబుధులఁ గుర్వఁగ నేమిఫలంబు భా 102.

టీ. సిరి=సంపద, కలవానికి=ఉన్నవానికి, ఎయ్యెడలన్=ఎప్పుడయినను, చేసినమేలు=చేసినయుపకారము, అది, నిష్ఫలంబు+అగున్=వ్యర్థమగును, నెఱిగుఱిగాదు=నేర్పు [illegible] కాదు, పేదలకు=బీదలకు, నేర్పున చేసిన=[illegible], సత్ఫలంబు=[illegible], వఱపున వచ్చి=వాన లేనప్పుడు వచ్చి, మేఘుఁడు, ఒకవర్షము=ఒకవాన, వాడినచేలమీఁదటన్=ఎండిపోయిన పైరుమీఁద, కురిసినగాక=వర్షించినగాక, అంబుధుల=సముద్రములమీఁద, కుర్వఁగ=వర్షింపగ, ఏమిఫలంబు=ఏమిలాభము.

తా. ఎండినచేలమీఁద పడక సముద్రమున కురిసినవాన యంత ఫలదాయకము కాదో దరిద్రునకు దానముచేయక భాగ్యవంతునకు దానమిచ్చుటయు నంతఫలదాయకము కాదు.

చ. సిరి వలెనేని సింహగుహ [illegible]
కరుల వధింపఁగా నచటఁ గల్గును దంతచయంబు ముత్యముల్
హరువుగ నక్కబొక్కకడ నాశ్రయమందిన నేమి గల్గెడుం
గొరిసెలు దూడతోఁకలును గొమ్ములు నెమ్ములుఁ గాక భా 103

టీ. సిరి=సంపద, వలెనని=కావలయునెడ, సింహగుహచెంత=సింహపు గుహదగ్గఱ, [illegible]

వధింపఁగా = చంపఁగా, అచటన్ = అచ్చోటను, దంతిచయంబు = దంతములసముదా యము, ముత్యముల్ = ముత్తెములు, (ఏనుఁగుకుంభస్థలమున ముత్తెము లుండు నని ప్రసిద్ధి) హారవుగాన్ = దక్కఁగా, నక్కలుఁ గొక్కెరల్ = నక్కలు గద్దలు, ఆశ్రయమందినన్ = పొందినన్, గొరిసెలు = (మాంసపు) దెక్కలు, మాంసతోఁ గలసిన, కొమ్ములు, ఎముకలు = ఎముకలు, గాక, ఏమిగల్గెడు = ఏమి దక్కును.

తా. భాగ్యము గలయట్టి గొప్పవారి నాశ్రయించినవలె గాని నీచు నాశ్రయించిన లాభము లేదని భావము.

చ. స్థిరతరధర్మవర్తనఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కినవాని నొక్క దు
ష్కరుఁ డతినీచవాక్యములఁ గాదని పల్కిన నమ్మహాత్ముఁ డుం
గొఱంతి వహింపఁ డెయ్యెడ నకుంఠితపూర్ణసుధాపయోధిలో
నరుగుచుఁ గాక ఱెట్ట యిడినందున నేమి కొఱంతి భా. 104.

టీ. స్థిరతరధర్మవర్తనన్ = స్థిరమగు ధర్మనడతచేత, ప్రసిద్ధికెక్కిన వానిన్ = కీర్తి కెక్కినవాని, ఒక్కదుష్కరుఁడు = ఒకదుష్టుఁడు, అతినీచవాక్యము లు = మిక్కిలినిందలు, కాదని = దూషించి, పల్కినన్ = తిట్టినను, ఆమహాత్ముఁడు అధర్మాత్ముఁడు, కొఱంతి వహింపఁడు = తక్కువ కాఁడు, అరుగుచున్ = పోవుచు, కాక = కాకియు, అకుంఠిత...పయోధిలోన్ = మేరలేని పాలసముద్రములో, ఱెట్ట యిడినందునన్ = వేసినందున, ఏమికొఱంతి (ఆసముద్రమున) కేమిలోపము, (సముద్రములో కాకరెట్ట అనుసామెతకలదు)

తా. ధర్మప్రవర్తనుని మూర్ఖుఁడు దూషించిన కొఱంతలేదు. సముద్రములో కాకిరెట్టవేసిన సముద్రమున కేమిలోపము.

చ. స్ఫురదతిరక్తముతో నగుపుత్తుఁ బెంగాఁచినఁ గాక మూర్ఖము
ష్కరుఁడుగఁ గనుంగొఁ దేజములు గల్పురుగా సుశకీలితాంగుళా
ఘంటము లంగుళీంబుల హస్తఁతః బెట్టఁగఁ గాక గాటము
గరములు పెట్టినందున విడాసము గల్గదటమ్మ భా. 105.

టీ. స్ఫురదతిరిక్తిమంతులు=ప్రకాశించు కీర్తిగలవారు, అగుపుత్రులు=ఐనకొడుకుల, కాంచినగాక=కన్నగాక, మూర్ఖమనుష్యులు=అవివేకులైన దుర్మార్గుల, కనఁగన్=కాంచిన, తేజములు=కీర్తులు, కల్గవుగా=రావుగదా, మణి...భరణములు=మణులుదాపిన యుంగరములు, అంగుళంబులన్=వ్రేళ్లను, శుభస్థితి=శుభకరముగా, పెట్టినగాక=ఉంచినగాక, గాజుటుంగరములు, పెట్టినందున=ఉంచినందున, వికాసము=ప్రకాశము, కల్గునటయ్యా=ఉండునా

తా. వ్రేళ్ళకు మణులుదాపిన యుంగరములున్న ప్రకాశముండును కాని గాజుటుంగరములుదాల్చిన ప్రకాశముండదు. మంచికీర్తి నార్జించుపుత్రులున్న ప్రకాశించునుగాని దుర్మార్గులున్న ప్రకాశింపదు.

ఉ. సేనఁగ వాంఛితాన్నము భుజింపఁగలప్పుడు కాక లేనిచో
మేనులు డస్సియుంట నిజమేకద దేహులకగ్ని హోత్రుఁడౌ
నే నిజభోజ్యముల్ గుడుచనేనియుఁ బుష్టివహించు లేనినాఁ
డూని విభూతిలోఁ నడఁగియుండఁడె తేజముతప్పి భా. 106.

టీ. సేనఁగ=మిక్కిలిగ, వాంఛితాన్నము=ఇష్టమయిన యన్నము, భుజింపఁగలప్పుడు=తినునాడు, కాక=తప్ప, లేనిచో=అట్లుతిననినాడు, దేహులకు=జంతువులకు, మేనులు=శరీరములు, డస్సియుంట=చిక్కియుంట, నిజమేకద=సత్యమేకదా, అగ్నిహోత్రుఁడౌనేని=(మిక్కిలిప్రకాశముగల) అగ్నిహోత్రుఁడయినను, నిజభోజ్యముల్=తనకుతగిన యాహారములు, కుడుచునేనియు=తిన్నచో, పుష్టివహించు=పెంపొందును; లేనినాఁడు=అదిలేనప్పుడు, తేజముతప్పి=కాంతిబాసి, విభూతిలో=బూడిదలో, అడఁగి యుండఁడె=అడఁగి యుండఁడా,

తా. కావలసినయాహారము తుష్టిగతిన్ననాఁడు దేహములు వికాసము కలిగి యుండును, అగ్నిహోత్రుఁడయినను తగినయాహారము లేనినాఁడు [illegible] నశించును

ఉ. పాలి నిజప్రబుద్ధి తిరమైనవిధంబునఁ బెట్టుబుద్ధు లా
వేళల కొంతెగాని మఱి వెన్కకు నిల్వవు హేమకాంతి యె
న్నాళుల కుండుఁగాని యొకనాఁడు పదంపడి సానఁబట్టినన్
దాళుకయుండునే యినపతాటకుఁ జాయలుపోక భా. 107.

పాలిన్=ఆసక్తిని, నిజప్రబుద్ధి=తనంతటకలిగినబుద్ధి, తిరమైనవిధంబున=నిలిచియున్నవిధమున, పెట్టుబుద్ధులు=తెచ్చికొన్నబుద్ధులు, ఆవేళను=ఆసమయమునను, అంతె కాని, మఱివెన్కను, నిల్వవు=తరువాతనుండవు, హేమకాంతి=బంగారువన్నె, ఎన్నాళులకైన=ఎన్నిదినములకైన, ఉండునుగాని=నిలుచునుగాని, ఒకనాడుపదంపడి=ఒకదినమైనతరువాత, సానబట్టినన్, ఇనుపతాటకు=ఇనుపరేకునకు, చాయలు=వన్నెలు, పోక=నశింపక, తాళుకయుండునే=నిలిచియుండునా.

తా. స్వతస్సిద్ధముగ కలిగినబుద్ధి నిలుచును. తెచ్చిపెట్టికొన్నబుద్ధి నిల్వదు బంగారునకు కాంతినిలిచినట్లు సానబట్టిన యినుపరేకుకాంతులు నిల్వవు.

ఉ. హీనకులంబునందు జనియించినవారికి సద్గుణంబు లె
న్నేనియుఁ గల్గియున్న నొకనేరము చెందకపోదు పద్మముల్
భూనుతిఁ గాంచియుం బురదఁ బుట్టుటవల్ల సుధాకరోదయం
బైన సహింప వెందుఁ బ్రియమందఁగ లేక భా. 108.

టీ. హీనకులంబునందు=తక్కువజాతియందు, జనియించినవారికి=పుట్టినవారికి, సద్గుణంబులు=మంచిగుణములు, ఎన్నేనియు=మిక్కిలియు, గల్గియున్న=పుట్టియున్న, ఒకనేరము=ఒకతప్పు, చెందకపోదు=పొందకయుండదు, పద్మముల్=తామరపూవులు, భూనుతిగాంచియును=భూమియందు పొగడ్త చెందియు, బురద=మంటియందు, పుట్టుటవల్లన్=జనించుటచేత, సుధాకరోదయంబైన=చంద్రోదయమైన, (బురదలోపుట్టినవికనుక పాలసంద్రమున

బుట్టినవానిని జూచి యసహ్యపడెనని భావము) అనఁగా జన్మస్థానము నీచమై నది కనుక నుత్తముఁడయినతావున బుట్టినవాని జూచి సహింపఁజాలఁడని గ్రహింపనగు, ప్రియంబున = ప్రేమతో, చూడఁగలేక = చూడలేక, అసహ్యమొందవె = రోఁతచెందవా. తాత్పర్యము సులభము.

ఉ. ఇంచుక నేర్పు చాలక విహీనతఁ జెందిన నాకవిత్వముం
మించు వహించె నీకతన మిక్కిలి రాణ్కకుఁ దోలుబొమ్మలన్
మంచివివేకి వాని తెరమాటున నుండి ప్రశస్తరీతి నా
డించిన నాడవే జనుల డెందము నిండవె ప్రీతి భాస్కరా. 109

టీ. భాస్కరా. ఇంచుక నేర్పు = కొంచెము నేర్పు, చాలక = సరిపడక, విహీనత = తక్కువ, చెందిన నాకవిత్వము = పొందిన నాకవిత్వము, నీకతన = నీకంకిత మిచ్చుటచేత, మిక్కిలి = అధికముగా, మించువహించె = ప్రకాశించెను, మంచి వివేకి = మంచి తెలివిగలవాఁడు, తోలుబొమ్మలను, తెరమాటుననుండి = తెర చాటుననుండి, ప్రశస్తరీతి = బాగుగ, ఆడించిన, ఆడవే = ఆడుచుండవా, జనుల డెందము = మానవుల మనస్సు, ప్రీతి = సంతోషముతో, నిండవె = నిండు జేయవా.

తా. భాస్కరా, మంచి నేర్పులేక చెప్పఁబడియున్న నాకవిత్వము నీనామాంకితమగుటచే మిక్కిలి రాణింపకమానదు. తెరచాటుననుండి నేర్పుగలవాఁడాడించు తోలుబొమ్మలు జనుల హృదయముల కానందము కలిగించుటలేదా.

భాస్కరశతకము సమాప్తము.

శతకములు.

దాశరథి శతకము టీకా తాత్పర్య సహితము		0—4—0
భాస్కర శతకము	”	0—4—0
సుమతి శతకము	”	0—8—0
వెంకటేశ్వర శతకము	”	0—4—0
మానసబోధ శతకము	”	0—4—0
బాలరామాయణము	”	0—3—0
అంబరీషోపాఖ్యానము	”	0—4—0
శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకము	”	0—6—0
కుచేలోపాఖ్యానము	”	0—4—0
రుక్మిణీ కల్యాణము	”	0—8—0
గజేంద్రమోక్షము	”	0—8—0
సప్తమస్కంధము	”	1—8—0
అమరకోశము	”	1—0—0
డిటో. క్యాలికోబయిండు	”	1—12—0
నరసింహ శతకము	మూలము	0—2—0
దాశరథి శతకము	”	0—2—0
వేణుగోపాలశతకము	”	0—2—0
దేవకీనందన శతకము	”	0—1—0
కృష్ణ శతకము	”	0—2—0
నారాయణ శతకము	”	0—1—0
సుమతి శతకము	”	0—1—0

[illegible]మాదేటి సన్యాసయ్య, ఆంధ్రా బుక్కుడిపో,

13491